

Rapport

**Armoedebaarometer 2011
Decenniumdoelen 2017**

Universiteit Antwerpen – Onderzoeksgroep OASes

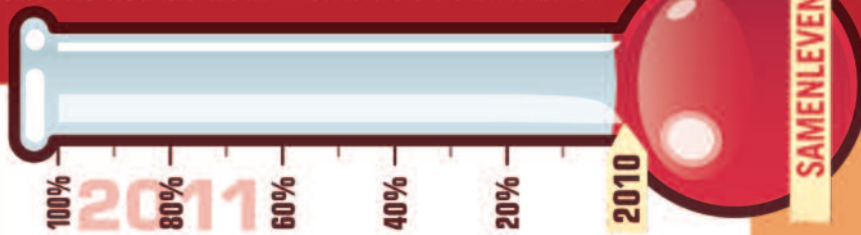
An Van Haarlem
prof. dr. Danielle Dierckx

In opdracht van Decenniumdoelen 2017
en in samenwerking met het
Kinderrechtencommissariaat

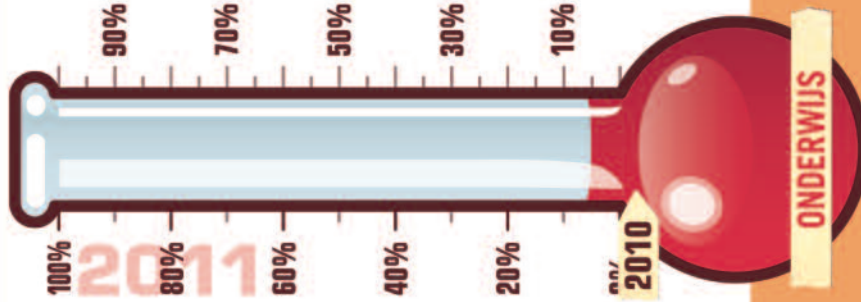

Mei 2011

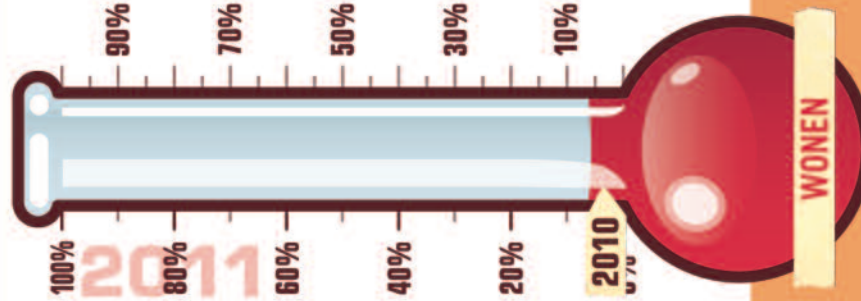
DECENNIUMDOELEN 2017

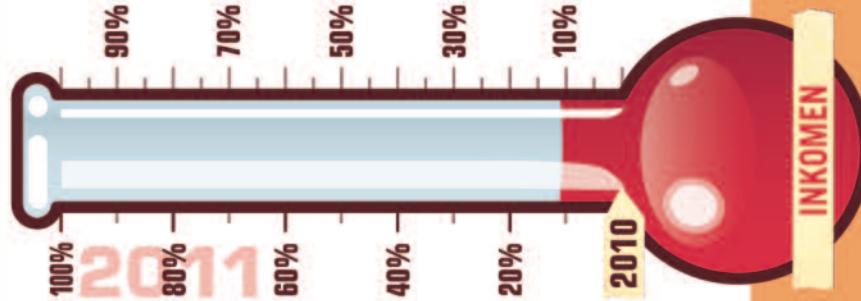
SAMENLEVEN

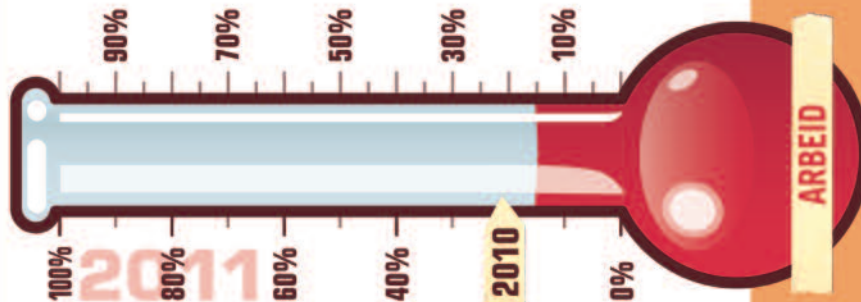
ONDERWIJS

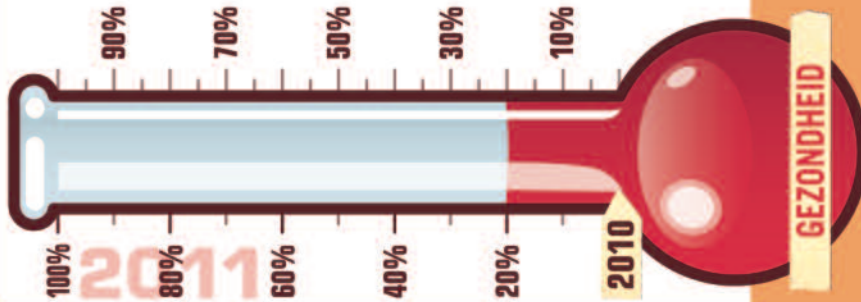
WONEN

INKOMEN

ARBEID

GEZONDHEID

Rapport Armoedebaarometer 2011

Een onderzoek uitgevoerd door
UA - OASeS

An Van Haarlem
prof. dr. Danielle Dierckx

In opdracht van Decenniumdoelen 2017
en in samenwerking met het
Kinderrechtencommissariaat

Mei 2011

Inhoud

Decenniumdoelen nog lang niet in zicht <i>Jos Geysels, namens Decenniumdoelen 2017</i>	3
Kinderarmoede eindelijk op de agenda <i>Bruno Vanobbergen, Kinderrechtencommissaris</i>	5
1. De strijd tegen armoede met Decenniumdoelen 2017	6
1.1 Nu ook indicatoren rond kinderarmoede	6
1.2 Opzet van de Armoedebarmeter	6
2. De metingen van de Armoedebarmeter	9
2.1 Gezondheid	9
2.2 Arbeid	10
2.3 Inkomen	11
2.4 Wonen	12
2.5 Onderwijs	14
2.6 Samenleven	15
3. Armoede gewikt en gewogen	16
3.1 Gezondheid	16
3.1.1 Evolutie	16
3.1.2 Beleidsinitiatieven	16
3.2 Arbeid	19
3.2.1 Evolutie	19
3.2.2 Beleidsinitiatieven	20
3.3 Inkomen	22
3.3.1 Evolutie	22
3.3.2 Beleidsinitiatieven	22
3.4 Wonen	24
3.4.1 Evolutie	24
3.4.2 Beleidsinitiatieven	24
3.5 Onderwijs	26
3.5.1 Evolutie	26
3.5.2 Beleidsinitiatieven	27
3.6 Samenleven	28
3.6.1 Evolutie	28
3.6.2 Beleidsinitiatieven	28
4. Besluit	30
4.1 Evaluatie van de armoede	30
4.2 Kinderen en jongeren in armoede	32
BIJLAGEN	35
Overzichtstabellen van de indicatoren	36
Bibliografie	

Decenniumdoelen nog lang niet in zicht

Decenniumdoelen 2017, het samenwerkingsplatform van twaalf organisaties die de krachten bundelen om de leefsituatie van mensen in armoede structureel te verbeteren, is aan zijn vierde Armoedebaarometer toe. Centrum OASeS van de Universiteit Antwerpen actualiseerde voor de derde keer de cijfers voor de indicatoren van de Armoedebaarometer. Dit jaar vestigen we, in samenwerking met het Kinderrechtencommissariaat, ook extra aandacht op kinderarmoede.

8,3% van de kinderen in Vlaanderen wordt geboren in een kansarm gezin. Dit is een verdubbeling in 12 jaar tijd. Nochtans wil Vlaanderen, zoals Pact 2020 vooropstelt, de kinderarmoede halveren. Deze onrustwekkende cijfers kunnen niet worden genegeerd.

Het Kinderrechtencommissariaat pleitte dan ook in haar advies *“Armoede en sociale uitsluiting. Visie en voorstellen vanuit een kinderrechtenperspectief”* voor het vastleggen van indicatoren om kinderarmoede te meten. Deze indicatoren moeten in kaart brengen hoe het gesteld is met de rechten van kinderen in armoede, en dit op alle levensdomeinen.

Het Kinderrechtencommissariaat stelt terecht dat werken aan oplossingen voor armoede en sociale uitsluiting niet kan zonder aandacht voor kinderen en hun rechten. Of zoals het Human Development Report van de VN uit 2000 zegt: *“A decent standard of living, adequate nutrition, health care, education and decent work and protection against calamities are not just development goals; they are also human rights”*.

De benadering van Decenniumdoelen 2017 en het Kinderrechtencommissariaat verschillen. Decenniumdoelen 2017 presenteert in de Armoedebaarometer de cijfers telkens in verhouding tot de nulmeting van 2008 en met het oog op de te bereiken doelen in 2017. De indicatoren rond kinderarmoede geven een jaarlijkse stand van zaken weer. Maar ongeacht het uitgangspunt, de cijfers liegen er niet om. In onze welvaartstaat leven er vandaag nog vele volwassenen en kinderen in weinig benijdenswaardige omstandigheden. Uit de

Armoedebaarometer 2011 van Decenniumdoelen 2017 blijkt dat er dit jaar niet veel meer bereikt is dan vorig jaar, wel integendeel. Enkele uitschieters....

Op de **arbeidsmarkt** krijgen vooral de kansengroepen rake klappen. Zij hebben meer kans om werkloos te raken en voor langere tijd. Laaggeschoolden, jongeren en ouderen worden door de crisis getroffen. Neem nu jongeren, 15,7% is werkloos. Dit is een stijging van 5,2% ten opzichte van vorig jaar. Tegen 2017 willen we een halvering van het aantal gezinnen waar niemand werkt. In 2010 was er 28% van deze doelstelling bereikt. Vandaag stellen we vast dat de barometer is teruggezak tot 15%.

Daar waar de vorige Armoedebaarometer een daling tot 10,9% aangaf, blijkt in deze cijfers dat het aantal mensen dat de eigen **gezondheid** als slecht tot zeer slecht ervaart, is gestegen tot 13,7%. Daarenboven blijkt dat het aantal mensen dat aangeeft gezondheidszorgen uit te stellen om financiële redenen, ten opzichte van de nulmeting, zowel boven als onder de armoedegrens is gestegen. Treffend is het verschil in aantal jaren dat een 25-jarige man nog gezond zal leven wanneer hij hooggeschoold of laaggeschoold is. Een hooggeschoolde man heeft nog 46,3 gezonde jaren te leven, een laaggeschoolde slechts 36,7 jaar. Dit verschil bedraagt 9,6 jaar.

De barometer gezondheid geeft aan dat we slechts 20% van het gestelde doel hebben bereikt.

Ook dit jaar is het aantal mensen dat aangeeft met hun **inkomen** moeilijk rond te komen gestegen en dit tot 15,2%. Dit vertaalt zich ook in andere cijfers. In februari jl. raakte bekend dat het aantal Belgen dat een of meer kredieten niet op tijd heeft terugbetaald een nieuw record van 367.619 heeft bereikt. Onnodig te zeggen dat de druk op het huishoudbudget is toegenomen. Vooral de alleenstaanden 15,7%, de eenoudergezinnen 22,3% en de ouderen 20,2% lopen hierin een groter armoederisico dan gemiddeld.

Met de bereikte 11% staan we nog ver van het vooropgestelde doel om voor elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen dat de Europese armoederisicodrempel bereikt te realiseren.

Kortom....

De Armoedebarmometer geeft weerom aan dat de levensomstandigheden van mensen in armoede nog schrijnender worden. De levenskost blijft stijgen. De financiële druk op de gezinnen blijft toenemen. Daar waar mensen moeten leven van een uitkering of van één inkomen wordt de situatie onhoudbaar. Meer dan ooit staat de politiek voor de uitdaging om te kiezen voor een solidaire samenleving en dient ze structurele maatregelen te nemen die vooral de maatschappelijk kwetsbare groepen van onze samenleving ten goede komen.

Daarom eist het samenwerkingsplatform Decenniumdoelen 2017 dat armoedebestrijding echt een **topprioriteit** wordt. Zo dient de nieuwe federale regering de minimumuitkeringen minstens tot boven de Europese armoedegrens op te trekken. De nieuwe bewindsploeg moet eveneens werk maken van de automatische toekenning van rechten. Decenniumdoelen 2017 pleit voor een werkgelegenheidsbeleid dat gericht is op kwalitatieve en duurzame banen en geen eenzijdig activeringsbeleid inhoudt. Ook pleiten we voor een huurprijsregeling en een verbeterd aanbod van kwalitatief goede en betaalbare woningen.

De Vlaamse overheid moet écht werk maken van **armoedebestrijding**. In haar regeerakkoord engageerde de Vlaamse Regering zich om van een intensieve armoedebestrijding een ‘topprioriteit’ te maken. Daartoe werd het Vlaams actieplan Armoedebestrijding met 194 ambitieuze en beloftevolle doelstellingen goedgekeurd. De concretisering van deze doelstellingen is echter weinig ambitieus, laat staan beloftevol. Duidelijke plannen, timing en budgetten zijn nauwelijks te vinden. De aangekondigde ‘daadkrachtige aanpak’ ontbreekt.

Zolang er niet voluit en daadwerkelijk wordt ingezet op onder meer schuldbemiddeling, huursubsidies voor mensen met de laagste inkomens, integrale trajecten naar werk, meer jobs in buurtontwikkelingsdiensten, toegankelijke en betaalbare gezondheidszorg, acties rond thuisloosheid ... brengen al die ambities weinig zoden aan de dijk.

De uitdagingen zijn groot. De financiële middelen van het beleid beperkt. Keuzes moeten worden gemaakt. Het spreekt voor zich dat in een solidaire en duurzame samenleving besparingen niet ten koste van de meest kwetsbare groepen mogen gebeuren. Net in tijden van crisis moet het sociaal beleid op de eerste plaats afgestemd zijn op de noden en behoeften van de maatschappelijk kwetsbare groepen.

*Namens Decenniumdoelen 2017
Jos Geysels, voorzitter*

Kinderarmoede eindelijk op de agenda

Op 11 juni 2010 publiceerde het Comité voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties de slotbeschouwingen of Concluding Observations gericht aan België. Dit VN Comité dat toeziet op de toepassing van kinderrechten formuleerde niet minder dan zestien aanbevelingen over kindarmoede. Het Comité is erg verontrust over het geringe budget dat in vergelijking met andere landen van de OESO wordt besteed aan sociale uitgaven, alsook over de toenemende kindarmoede in België.

Deze slotbeschouwingen werden gepubliceerd in het Europees jaar van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. Onder impuls van het Belgische voorzitterschap werd het terugdringen van kindarmoede als een van de prioritaire werkpunten naar voren geschoven. De Vlaamse overheid kondigde in haar Pact 2020 de ambitie aan om tegen 2020 kindarmoede te halveren.

Kinderarmoede als structurele schending van kinderrechten

Op vraag van de commissie Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebeleid van het Vlaams Parlement boog ook het Kinderrechtencommissariaat zich over deze problematiek. In het advies "Armoede en Sociale Uitsluiting. Visie en voorstellen vanuit een kinderrechtenperspectief" belichtten we de verschillende dimensies die armoede voor kinderen kan inhouden. We vestigden ook de aandacht op de plichten van de overheid in het ondersteunen van ouders bij het opnemen van hun ouderlijke zorg en verantwoordelijkheden.

Het Kinderrechtencommissariaat reikt in zijn advies een kader aan om armoede vanuit verschillende kinderrechten te benaderen. Het toont aan hoe kinderen en jongeren die in armoede leven dagelijks in hun kinderrechten worden geschonden: hoe zij onvoldoende toegang tot gezondheidszorg krijgen, hoe ze leven zonder behoorlijke huisvesting, hoe ze de ongelijkheid in en door onderwijs ervaren, hoe ze sociaal worden uitgesloten, hoe hun mening ongevraagd blijft. Kinderarmoede is een uitvergroting van een structureel

armoedeprobleem dat ook op dat niveau moet worden bestreden.

Om kindarmoede op de voet te volgen adviseerde het Kinderrechtencommissariaat in juni 2010 om een aantal bijkomende indicatoren rond kindarmoede te selecteren als onderdeel van de Armoedebaarometer. De Vlaamse minister van Armoedebestrijding had hier gehoor naar. In maart 2011 bracht ze voor het eerst ook cijfers rond kindarmoede in kaart. Sommige indicatoren en cijfers komen overeen met de indicatoren in dit document.

Dwingende cijfers

De cijfers zijn dwingend. Het aandeel kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin is de laatste tien jaar verdubbeld tot meer dan 8%. Het financiële armoederisico voor kinderen onder de 18 jaar stijgt ieder jaar en schommelt in Vlaanderen rond de 10%. Terwijl wordt aangenomen dat tewerkstelling de efficiëntste beschermer is tegen armoede groeit 6% van alle kinderen op in een huishouden zonder werk. 70% van de kansarme gezinnen maakt geen gebruik van kinderopvang en een op vijf jongens verlaat het middelbaar onderwijs zonder diploma.

De moeilijkheden die vele gezinnen met kinderen ervaren om een menswaardig inkomen te genereren hebben implicaties op vele levensdomeinen. Van hen stelt een op tien, waaronder vaak eenoudergezinnen, gezondheidszorgen uit om financiële redenen. Een op vier gezinnen woont in een huis met gebrek aan comfort. Een op vijf kan zich geen week vakantie met de kinderen weg van huis veroorloven.

Naar een globale aanpak van kindarmoede

De Vlaamse minister van armoedebestrijding stelde begin mei 2011: 'we moeten de inspanningen intensifiëren'. De minister maakt een actieplan tegen kindarmoede en daartoe verwacht ze bijdragen van collega-ministers tegen 15 juni.

Het Kinderrechtencommissariaat kijkt met veel verwachtingen uit naar de concrete plannen en

doelen en naar de opvolging en evaluatie ervan. Gaat het werkelijk om structurele maatregelen om een menswaardig bestaan voor deze gezinnen mogelijk te maken?

Is er bijzondere aandacht voor de meest kwetsbare onder deze gezinnen, namelijk de eenoudergezinnen? En wat met de aanpak van gekleurde armoede in de Vlaamse grootsteden? Wordt er werkelijk naar kinderen gekeken, geluisterd en op maat van hen gehandeld?

Kinderarmoede wordt nu erkend. Er zijn cijfers. De vaststellingen zijn schokkend en zorgwekkend. Het is een feitelijke realiteit. Het is de hoogste tijd voor actie, voor de bestrijding van armoede. Er is een duidelijk engagement nodig om deze feitelijke realiteit te veranderen. Kinderrechten kunnen als hefboom dienen om gelijkheid tussen kinderen onderling, maar ook tussen kinderen en volwassenen te bewerkstelligen.

Zolang kinderen die in armoede leven zo fundamenteel in hun rechten geschonden worden, blijft het elk jaar het jaar van de armoedebestrijding.

Bruno Vanobbergen
Kinderrechtencommissaris

1. De strijd tegen armoede met Decenniumdoelen 2017

Vanuit de vaststelling dat in België 1,5 miljoen mensen in armoede leven en de inkomensongelijkheid blijft toenemen, lanceerde een breed forum van armoedeorganisaties en sociale bewegingen¹ op 3 april 2007 de 'Decenniumdoelen 2017. Geef armoede geen kans'. De organisaties roepen de overheden op om voorrang te geven aan **de strijd tegen de armoede**. Ze schuiven zes beleidsdoelstellingen voor de komende tien jaar naar voren:

1. Een halvering van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk.
2. Een halvering van het aantal gezinnen waar niemand werkt.
3. Voor elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen dat de Europese armoederisicodrempel bereikt.
4. Een toename van het aantal goede en betaalbare huurwoningen met 150.000 eenheden, waarvan minstens de helft sociale woningen zijn.
5. Een daling tot 3% van laaggeletterdheid en laaggecijferdheid bij jongeren, in alle onderwijsvormen en voor alle jongerengroepen.
6. Mensen in armoede verbreden hun netwerken.

Jaarlijks zal Decenniumdoelen 2017 de ontwikkeling van de zes doelen opvolgen over verschillende beleidsniveaus en levensdomeinen heen. Daarvoor ontwikkelde ze de **Armoedebaarometer** om op basis van meetbare indicatoren de evolutie van de armoedesituatie in Vlaanderen op te volgen. Het onderzoekscentrum OASeS van de Universiteit Antwerpen biedt de nodige wetenschappelijke ondersteuning.

1.1 Nu ook indicatoren rond kinderarmoede

Vanaf 2011 sluit het Kinderrechten-commissariaat zich bij de Decenniumdoelen

2017 aan en ontwikkelde indicatoren rond kinderarmoede. In België leeft immers 17% van de kinderen en jongeren onder de armoedegrens. Kinderen hebben recht op een behoorlijke levensstandaard, goede voeding, onderwijs, degelijk werk én bescherming (UNDP, 2000). Beleidsaandacht voor deze groep is nodig want armoede en sociale uitsluiting kan niet opgelost worden zonder aandacht voor kinderrechten. Met de indicatoren brengt ze de evoluties van kinderarmoede in kaart.

In dit rapport stellen we de **derde actualisering** van de cijfers van de Armoedebaarometer voor. Kinderarmoede wordt voor de eerste keer gemeten. We bespreken de indicatoren. Daarna beschrijven we de beleidsinitiatieven die al dan niet bijdragen aan het behalen van de doelstellingen. Als bijlage geven we in schema een overzicht van de geselecteerde indicatoren, de evolutie, de huidige toestand en vermelden we de bronnen.

1.2 Opzet van de Armoedebaarometer

Indicatoren worden ook geselecteerd op basis van hun beschikbaarheid. Bij voorkeur verkiezen we data van indicatoren die jaarlijks vernieuwd worden. Daardoor kunnen we tendensen en evoluties nauw opvolgen.

Een groot deel van de indicatoren is afkomstig uit grootschalige enquêtes bij een representatief deel van de bevolking. De resultaten kunnen, binnen een zekere **foutenmarge**, naar de gehele bevolking veralgemeend worden. Maar hoe kleiner de steekproef, hoe groter de foutenmarge bij een veralgemening. Dit is belangrijk om in het achterhoofd te houden, zeker bij een selectie van subgroepen, zoals leeftijds-categorieën (kinderen) en geografische onderverdelingen (Vlaanderen).

De Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI)² levert gegevens uit de

¹ ABW, ACV, ACW, Minderhedenforum, Samenlevingsopbouw Vlaanderen, Socialistische Mutualiteiten en socio-culturele verenigingen, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, Verbruikerssatelliet, Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, Vlaams Minderhedencentrum, nu Kruispunt Migratie-Integratie, Welzijnszorg en Cera.

² Met dank aan Patrick Lusyne en Geneviève Geenens.

EU-SILC-enquête (*Survey on Income and Living Conditions*) aan. De gegevens zijn afkomstig van een jaarlijkse enquête bij een steekproef van de bevolking. Echter, een vierde van de respondenten wijzigt jaarlijks. Zo kan het zijn dat het armoederisico een fractie daalt van het ene jaar op het andere, terwijl andere indicatoren duidelijk aantonen dat de armoede net gestegen is. Deze cijfers geven dus eerder tendensen en evoluties weer, die duidelijker worden naarmate men een langere tijdreeks kan vergelijken. Het aantal Vlaamse kinderen (jonger dan 18) in de steekproef van de EU-SILC is klein. Bijgevolg moeten deze cijfers met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Ten slotte zijn bepaalde **kwetsbare bevolkingsgroepen** niet of nauwelijks vertegenwoordigd in de gegevens voor de Armoedebaarometer. We denken hierbij niet alleen aan personen die in collectieve huishoudens³ leven, illegalen en daklozen, maar ook aan jonge én allochtone kinderen. Praktische, conceptuele en methodologische redenen liggen hieraan ten grondslag. Het in kaart brengen van deze bevolkingsgroepen qua omvang en samenstelling, blijft noodzakelijk en vergt verder onderzoek.

In het volgende deel worden de indicatoren van de Armoedebaarometer gepresenteerd. Voor **kinderen** bestaat er een algemene indicator. Kind en Gezin geeft jaarlijks weer hoeveel procent kinderen in een kansarm gezin geboren worden. Volgens Kind en Gezin is een gezin kansarm als het zelf aangeeft zwak te staan op drie of meer van deze criteria: het maandinkomen van het gezin, de opleiding van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de arbeidssituatie van de ouders, de huisvesting en de gezondheid. Deze **'multidimensionele' indicator** wordt meermaals besproken. Meestal bespreken we de indicatoren voor volwassenen en kinderen samen. De primaire indicatoren brengen de ontwikkeling van de zes doelstellingen in beeld. Waar mogelijk vullen we dit aan met extra informatie vanuit de secundaire indicatoren.

³ Het gaat hier bijvoorbeeld over rusthuizen, kloosters, psychiatrische instellingen of strafinstellingen.

2. De metingen van de Armoedebaarometer

2.1 Gezondheid

Arme mensen krijgen vaker af te rekenen met een **slechte gezondheid**. Dat ligt voor de hand. Als je amper geld hebt om te eten is het onmogelijk om medische kosten en voorzieningen te betalen. Ook het aankopen van kwaliteitsvol en afwisselend voedsel is moeilijk. Bovendien is niet iedereen op de hoogte van de mogelijkheden om korting te krijgen op bepaalde medische diensten. Voor kinderen in armoede is de situatie nog minder rooskleurig. Zij hebben dikwijls meer en specifiekere medische zorg nodig. Gezonde voeding is belangrijk om zich optimaal te kunnen ontwikkelen.

Hoe lager men op de sociale ladder staat, hoe lager de **levensverwachting** of de verwachting om een gezond leven te kunnen leiden. Het negatieve verband tussen de sociaal-economische status van mensen en hun gezondheid werd aangetoond door Mackenbach, Kunst, et al. (1997). Eind jaren '90 werd in België en Vlaanderen gestart met wetenschappelijk onderzoek naar sociale ongelijkheid inzake gezondheid. Nationale gezondheidsenquêtes (in 1997, 2001, 2004 en 2008) bevestigden de vaststelling: de verbanden tussen socio-economische status en levensverwachting, gezonde levensverwachting en meerdere andere gezondheidsindicatoren gelden ook voor ons land (Bossuyt&Van Oyen, 2000; Gadeyne&Deboosere, 2000).

Deze bevindingen hebben ook hun effect op kinderen, vaak al **vóór de geboorte**. Zo blijkt dat kinderen van moeders met een lage sociale status meer in de couveuse moeten liggen of later meer last hebben van tandcariës (Bossuyt&Van Oyen, 2001). Bovendien tonen levenslooponderzoeken aan dat er een verband bestaat tussen de gezondheid vanaf de geboorte en de kinderjaren en de gezondheid in het volwassen leven. (Braveman&Barclay, 2009). Steenssens, Aguilar e.a. (2008) stellen dat de gezondheid bij kinderen in armoede in België zeer weinig wordt onderzocht. Bovendien gebeurt het eerder fragmentarisch, wat maakt

dat jaarlijks te actualiseren indicatoren nauwelijks voor handen zijn.

De eerste indicator is de **subjectieve evaluatie** van de eigen gezondheid (indicator G1). Volgens het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (WIV, 2006) is dit één van de beste indicatoren om de gezondheidstoestand op individueel en maatschappelijk niveau weer te geven. Deze indicator toont hoe mensen zelf hun gezondheid ervaren. Informatie hierover is te vinden in de EU-SILC-enquête en de Gezondheidsenquêtes. Aangezien de Gezondheidsenquêtes slechts vierjaarlijks uitgevoerd worden, gebruiken wij de cijfers van de jaarlijkse EU-SILC-gegevens. We vergelijken het subjectieve gezondheidsgevoel tussen mensen met een inkomen onder en boven de armoedegrens. Bij deze indicator moeten we wel een kanttekening maken: mensen met een hogere opleiding of een hoog inkomen stellen, in vergelijking met mensen met een laag inkomen of opleiding, dikwijls hogere eisen vooraleer ze vinden dat ze zich 'in goede gezondheid' bevinden. De feitelijke verschillen zouden nog groter zijn dan de cijfers aangeven (Contoyannis&Jones, 2004).

Ook de levensverwachting is **ongelijk verdeeld**, soms al vóór de geboorte. Indicator G2 geeft het aantal verwachte levensjaren in goede gezondheid naar opleidingsniveau en geslacht weer op 25-jarige leeftijd. Indicator G3k geeft de foeto-infantiele sterfte weer naargelang het opleidingsniveau en de nationaliteit van de ouders. De verschillen in levensverwachting in goede gezondheid zijn een erg duidelijk signaal van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk. Kwaliteitsvolle voeding ligt mee aan de basis van de verdere ontwikkeling en de gezondheidstoestand van het kind. Indicator G2k meet op basis van de Gezondheidsenquête hoeveel procent van de min 15-jarigen dagelijks fruit en groenten eet en wekelijks vis. Deze indicator wordt slechts om de vier jaar gemeten.

De **betalbaarheid** van de gezondheidszorgen is een belangrijke indicator om de ongelijke toegang tot de gezondheidszorg aan te tonen. Het percentage mensen dat gezondheidszorgen

moet uitstellen omwille van financiële redenen (zie indicator G3), weerspiegelt de kloof tussen mensen boven en onder de armoedegrens. Deze indirecte indicator geeft een beeld weer van de hoogte van de gezondheidskosten voor de lagere inkomensgroepen. We bekijken ook het percentage huishoudens met kinderen dat gezondheidszorgen moet uitstellen wegens financiële redenen (indicator G1k). Momenteel is er geen systematische monitoring van de gezondheidskosten. Het Intermutualistisch Agentschap en het Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg voeren sporadisch ad hoc onderzoek uit.

De totale dekkingsgraad van borstkanker-screening in Vlaanderen is een secundaire indicator, alsook het percentage 3- en 5-jarigen met onbehandeld tandbederf en het percentage 15-jarige rokers.

2.2 Arbeid

Werk hebben is nog altijd het belangrijkste voor een gezin om uit de **financiële armoede** te blijven, ook voor kinderen. Dagelijkse activiteiten van jonge kinderen worden grotendeels beïnvloed door het feit of ouders al dan niet een betaalde job hebben (Kind en Gezin, 2009). Uit een onderzoek van Schockaert & Nicaise (2010) blijkt dat werkloosheid op de sociale mobiliteit een ander effect heeft voor volwassenen dan voor kinderen. Kinderen die opgroeien in een werkloos huishouden ontsnappen moeilijker aan langdurige armoede dan de gemiddelde volwassene. Arbeid is dus erg bepalend voor het armoederisico van kinderen. We meten voor de barometers het percentage volwassenen en kinderen dat leeft in een huishouden zonder inkomen uit betaald werk (indicator A1 en A1k). Eerst bespreken we de indicatoren van de Armoedebaarometer, nadien die van kinderarmoede.

Ongelijke kansen op de arbeidsmarkt zorgen voor een ongelijke spreiding van het armoederisico. Bovendien zijn de effecten van de crisis ook ongelijk verdeeld en krijgen bepaalde groepen de hardste klappen (Herremans, Vanderbiesen et al., 2010). Daarom is het nodig om aandacht te besteden aan de verschillende kansengroepen (indicator A2) die we minder dan gemiddeld op de arbeidsmarkt vinden.

De **laaggeschoolden** (maximum diploma lager secundair onderwijs) vormen één van deze kansengroepen. Er zijn verschillende redenen waarom laaggeschoolden niet aan een job geraken of in de werkloosheid belanden. De evolutie naar een diensten- en kenniseconomie, de toenemende globalisering en technologische ontwikkeling doet de vraag toenemen naar hoger opgeleiden. Bovendien wordt de positie van laaggeschoolden op de arbeidsmarkt bemoeilijkt door het ongunstige arbeidersstatuut waarin vele laaggeschoolden terechtkomen zoals korte opzegtermijnen of lagere ontslagvergoedingen. Ook komen de laaggeschoolden vaak in de meer conjunctuurgevoelige sectoren terecht en is er sprake van de financiële werkloosheidsval. De Hoge Raad voor de werkgelegenheid (2005) signaleert dat de werkloosheidsval, waarbij het financieel aantrekkelijker is om werkloos te blijven dan om te werken, vooral voorkomt bij laagbetaalde jobs, uitgevoerd door laaggeschoolden.

De **50-plussers** zijn een tweede kansengroep die minder aanwezig is op de arbeidsmarkt. Zij treden – al dan niet gedwongen – vervroegd uit via bijvoorbeeld brugpensioen. Onder druk van de vergrijzing probeert men de laatste jaren ouderen langer aan het werk te houden. Dat kan de toekomstige werkloosheidscijfers beïnvloeden. Deze evolutie verdient opvolging want als 50-plussers in de werkloosheid belanden, is het zeer moeilijk om er nog uit te geraken.

Ook **jongeren** verdienen onze aandacht. Werkloosheid op jonge leeftijd kan een negatieve invloed uitoefenen op de verdere loopbaan (Van Trier, 2010). Een van de oorzaken van de jeugdwerkloosheid is de moeizame aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt. Deze overgang loopt in het bijzonder moeilijk voor enkele subgroepen: de ongekwalificeerde uitstromers, de afgestudeerden met enkel een ASO-diploma en de schoolverlaters van het alternerend leren die tijdens hun studies geen werkervaring konden opdoen (SERV, 2007). De evolutie van het aantal schoolverlaters dat na één jaar nog naar werk zoekt (indicator A3), is dan ook een belangrijke indicator.

Langdurige werkloosheid (indicator A4) is een belangrijke oorzaak van inkomensarmoede. Naarmate men langer gedwongen wordt om

rond te komen met een beperkt inkomen zoals met een werkloosheidsvergoeding, geraken eventuele financiële reserves op. Toch moeten duurzame consumptiegoederen (koelkast, wasmachine) ooit vervangen worden en duikt uitsluiting ook op andere, niet-materiële levensdomeinen op. Naarmate men langer werkloos is, neemt de kans om weer werk te vinden, verder af. Op termijn gaan ook ervaring, vaardigheden en attitudes verloren en werkgevers interpreteren langdurige werkloosheid vaak als een gebrek aan motivatie (Bardone&Guio, 2005).

Meestal biedt een job **bescherming** tegen armoede. Dit volstaat niet altijd. Armoede bij werkenden (indicator A5) komt voor bij huishoudens met slechts één kostwinner en met verschillende afhankelijke gezinsleden, bij mensen met terugkerende werkloosheid en/of bij werkenden in laagbetaalde of niet voltijdse jobs. De overheid creëert jobs voor mensen die moeilijk een plaats vinden op de reguliere arbeidsmarkt. De tewerkstelling in de sociale economie is een indicator van de overheidsinspanningen op dit gebied. Ook de mate waarin de overheid via de VDAB de kansengroepen al dan niet in trajectbegeleiding oververtegenwoordigt, is een interessante indicator van deze inspanningen. We nemen deze cijfers op als secundaire indicator in de overzichtstabel.

Volgens een onderzoek van Aliaga (2005) heeft de aanwezigheid van kinderen vooral impact op de arbeidssituatie van de moeder, en niet op dat van de vader. Uit een rapport van de Europese Commissie (2008) blijkt ook dat er een verband bestaat tussen de **tewerkstelling van de moeders** en het armoederisico bij de kinderen: hoe meer moeders in een land werken, hoe lager het armoederisico van kinderen. Indicator A2k duidt het percentage werkende moeders aan die een kind of een jongste kind hebben onder de 12 jaar. We vergelijken de moeders die samenwonen met een partner en zij die alleenstaand zijn. Toegang tot betaalbare, kwaliteitsvolle kinderopvang vormt voor moeders een van de grootste hindernissen om (weer) aan de slag te gaan (Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie, 2010). Indicator A3k geeft op basis van de

Gemeentelijke Kindrapporten van Kind en Gezin weer hoeveel plaatsen er in Vlaanderen per 100 kinderen zijn in de 'erkende' kinderopvang⁴. Kinderopvang heeft behalve een werkgelegenheidseffect ook een pedagogische en sociale functie: het stimuleert de fysieke, psychische en sociale ontwikkeling van kinderen. Kinderopvang ondersteunt de integratie van kansengroepen: de (alleenstaande) ouder is in staat een opleiding te volgen, te solliciteren, andere ouders te leren kennen en/of even tot rust te komen (Vranken, 2010). Bovendien blijkt uit onderzoek dat cognitieve competenties al voor de schoolplichtige leeftijd verworven worden (De Boyser, 2009) en dat de lagere socio-economische klassen minder gebruik maken van de kinderopvangvoorzieningen (Vranken, 2010). Het gebruik van opvang naar kansengroepen en gezinssituatie wordt weergegeven door indicator A4k.

2.3 Inkomen

Een persoon heeft een verhoogd **armoederisico** wanneer het equivalent netto inkomen lager ligt dan 60% van het nationaal mediaan equivalent inkomen. Men berekent alle inkomens in België en de mediaan is het middelste inkomen. Het algemeen armoedecijfer (indicator I1) geeft het armoederisico weer voor de bevolking van Vlaanderen. Indicator I1k geeft het armoederisico weer voor kinderen onder 18 jaar in Vlaanderen. In Vlaanderen bedraagt het armoederisicopercentage 10%. Dat is het percentage Vlamingen dat een inkomen heeft onder de Belgische armoedegrens.

Het bedrag van de inkomensarmoedegrens (60% van het mediaan gestandaardiseerde huishoudinkomen) ligt **hoger in Vlaanderen** dan in België door de hogere inkomens. De armoedegrens in Vlaanderen ligt dus hoger: er zijn meer mensen met een inkomen onder deze grens. De Studiedienst van de Vlaamse Regering past in zijn armoedemonitor de Vlaamse armoedegrens toe, en komt op een armoederisico uit van 12%. De definitie van armoede wordt hier wel enkel tot het inkomen beperkt. Maar andere aspecten spelen ook een rol en bovendien houdt men geen rekening met spaargelden, beleggingen, schenkingen,

⁴ Zie: http://www.kindengezin.be/Images/GKR_tekst_en_uitleg_300709_tcm149-43109.pdf.

erfenissen of andere inkomensbronnen. Uit metingen van de EU-SILC-enquête blijkt duidelijk dat bepaalde kansengroepen (zie indicator I1) een hoger dan gemiddeld armoederisico hebben. Het is dan ook aangewezen om het armoederisicopercentage van deze kansengroepen (alleenstaanden, eenoudergezinnen, niet EU-burgers en ouderen) op te volgen.

De vraag over subjectieve armoede in de EU-SILC-enquête (indicator I2) geeft aan in welke mate mensen **inkomensarmoede** ook echt als armoede ervaren. Men peilt naar de mate waarin mensen zelf vinden dat ze met hun huidige inkomen al dan niet gemakkelijk rondkomen. Aangezien de EU-SILC-enquête geen kinderen onder de 15 jaar bevroegt, selecteren we het percentage min 18-jarigen. Deze kinderen leven in een gezin waar men niet makkelijk rondkomt met het huidige inkomen (indicator I2k).

Een andere tekortkoming bij het meten van het beschikbare inkomen is dat men niet weet hoelang mensen al onder de inkomensgrens leven. Een tijdelijk inkomenstekort vertaalt zich niet altijd onmiddellijk in een achteruitgang van de levensomstandigheden. Daarom is het noodzakelijk om in de Armoedebaarometer een indicator op te nemen met betrekking tot **langdurige armoede** (indicator I6). Voorlopig beschikken we nog niet over deze cijfers want de onderzoeken zijn nog niet afgerond.

Een andere manier om te meten of een inkomen onder de armoedegrens al dan niet problematisch is, is onderzoeken of personen **in de praktijk** beperkte financiële middelen hebben. Indicatoren hierover zijn opgenomen in de jaarlijkse EU-SILC-enquête (indicator I3). We bekijken hoeveel kinderen leven in een huishouden dat aangeeft geen onverwachte aankopen, groter dan 750 euro, te kunnen doen (indicator I3k).

Te lage inkomsten en te hoge uitgaven leiden op termijn tot problematische **schuldenlast** (indicator I4). Overmatige schuldenlast leidt vaak tot sociale uitsluiting op verschillende gebieden. Dit kan het gevolg zijn van life events zoals werkloosheid, ziekte of scheiding, maar ook door wanbeheer of overmatige consumptie (De Greef, 1992). Het is dus aangewezen om hierover een indicator op te nemen in de Armoedebaarometer. Voor kinderen weerhouden we het percentage personen dat in de

schuldbemiddeling zit en kinderen ten laste heeft (indicator I4k).

De aanwezigheid van **allochtonen** in de steekproeven van surveys is meestal te beperkt om resultaten te veralgemenen. Om toch een indicatie te kunnen geven, nemen we voorlopig de cijfers op van het onderzoek naar armoede bij allochtonen dat enkele jaren geleden in opdracht van de Koning Boudewijnstichting werd uitgevoerd (indicator I5). Deze cijfers geven een ruwe schets van het armoederisico bij allochtonen in België.

Secundaire indicatoren illustreren de **invloed van het beleid** op het bepalen van het inkomen zoals de minimumbedragen van pensioenen, loon, werkloosheid, invaliditeit en het leefloon. Andere indicatoren belichten het aantal mensen met een collectieve schuldenregeling of het aantal geregistreerden met achterstallige contracten bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren. Ook deze cijfers nemen we op in de overzichtstabel. Bij de secundaire indicatoren voor kinderen bekijken we het percentage min 12-jarigen dat in een gezin met een leefloon woont. Hierbij voegen we het aantal gezinnen en het aantal rechtgevende kinderen met Gewaarborgde Kinderbijslag.

2.4 Wonen

Wonen hangt nauw samen met andere dimensies van armoede. Gezinnen in armoede hebben weinig of geen keuze in hun huisvesting, en komen vaak terecht in ongezonde en/of onveilige woonomgevingen (Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie, 2010). Winters & De Decker (2009) stellen dat er een scherpe en toenemende **tegenstelling** heerst tussen de eigendomsmarkt en de huurmarkt. In beide markten zou er sprake zijn van een sociaal verloop: wie een laag inkomen heeft, laaggeschoold is, alleenstaand of alleenstaande ouder is of van een vervangingsinkomen leeft, heeft het veel moeilijker om zich een 'degelijke' huisvesting te veroorloven.

De grootste problemen situeren zich op de **private huurmarkt**, waar de inkomensarmen vaak noodgedwongen terecht komen omdat de aankoop van een eigen woning te hoog gegrepen is. De armoedecijfers van private huurders liggen dan ook fors hoger dan bij eigenaars.

Armoedebestrijding moet zich daarom in eerste instantie op de private huurdersmarkt richten. Algemene cijfers over de omvang en kwaliteit van de private huurmarkt zijn echter nauwelijks beschikbaar. De gegevens van de Woonsurvey (zie indicator W1) worden gebruikt om het aantal private huurwoningen in Vlaanderen te meten. Echter, het gaat hier om een extrapolatie van een ruime steekproef en bijgevolg is er een foutenmarge. Momenteel is het nog niet duidelijk wanneer de volgende Woonsurvey zal plaatsvinden. In principe zouden we deze data ook uit de EU-SILC kunnen halen. Onderzoek heeft echter aangetoond dat de Woonsurvey meer betrouwbare gegevens heeft voor het eigendomsstatuut (Heylen&Winters, 2009). We pleiten ervoor dat in de toekomst een nieuwe Woonsurvey georganiseerd wordt.

Sinds 2007 is de registratie van huurcontracten verplicht. Binnenkort zal de afdeling Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie van de FOD Financiën dan ook over een **database** beschikken van het aantal private huurwoningen in Vlaanderen. Door de bestaande administratieve bestanden aan elkaar te koppelen, zal men een goed beeld krijgen van de private woningmarkt en zijn bewoners. Een 'dure' bevraging van de socio-economische kenmerken van bewoners zoals in 2001, wordt daardoor overbodig.

Indicator W2 biedt een zicht op het aantal **sociale huurwoningen** in Vlaanderen. Dit cijfer is jaarlijks beschikbaar. Deze indicator verheldert slechts gedeeltelijk de rol van de sociale huisvestingsmaatschappijen. Uit onderzoek (Winters, Heremans et al., 2004) blijkt dat maar liefst 39% van alle private huurders voldoet aan de wettelijke voorwaarden om in aanmerking te komen voor een sociale huurwoning. In cijfers: 180.000 gezinnen voldoen aan de voorwaarden om een sociale woning te krijgen, maar leven vaak noodgedwongen in een (duurdere) private huurwoning.

Vele gezinnen belanden op de **wachlijsten**. In welke mate de sociale huurmarkt deze mensen verder kan helpen, merken we aan het aantal personen op een wachtlijst voor een sociale huurwoning (W3).

Huishoudens met een laag inkomen zijn genoodzaakt een groter deel van hun inkomen

aan huisvesting te besteden dan diegenen met een hoger inkomen. Deze wetmatigheid, de zogenaamde '**Wet van Schwalbe**', stelt dat hoe armer iemand is, hoe groter het relatieve gedeelte van zijn inkomen aan huisvesting wordt gespendeerd (De Decker&Van Dam, 2005). Inspanningen om het inkomen van mensen in armoede te verhogen, worden teniet gedaan door stijgende woonkosten. De Decker en Van Dam (2005) merken dan ook terecht op dat een efficiënt armoede- en tewerkstellingsbeleid oog moet hebben voor de woningmarkt. De woonquote⁵, het aandeel van het netto huishoudinkomen dat maandelijks aan wonen wordt uitgegeven, nam de voorbije jaren stelselmatig toe. Zo steeg de gemiddelde woonquote voor private huurders tussen 1995 en 2005 met 7,7%. (Campaert, 2007). De woonquote voor eigenaars en huurders is dan ook een belangrijke indicator (W4) over hoe zwaar de woonkosten doorwegen op het gezinsbudget. Informatie over de woonquote is terug te vinden in de jaarlijkse Huishoudbudgetenquête en ook in de EU-SILC-enquête. Aangezien de Huishoudbudgetenquête te kampen heeft met een beperkte omvang en een grote uitval, verkiezen we de cijfers uit de EU-SILC-enquête. Voor de nulmeting van de Armoedebareometer baseerden we ons op de resultaten van de Woonsurvey 2005.

De betaalbaarheid van wonen kunnen we ook subjectief benaderen. Indicator W5 peilt naar de mate waarin de **totale woonkosten** al dan niet een zware last vormen. Verder voegen we ook indicator W6 toe die de betaalbaarheid van elektriciteit en aardgas aangeeft. Er wordt weergegeven hoeveel huishoudens in Vlaanderen klant zijn van een sociale leverancier voor elektriciteit en aardgas. Indien huishoudens na een herinneringsbrief en een ingebrekestelling hun factuur niet (kunnen) betalen, wordt het contract door de commerciële leverancier opgezegd. Als de klant bij geen andere commerciële leverancier terecht kan, wordt hij bediend door de sociale leverancier. Bijna alle klanten van sociale leveranciers hadden dus betalingsproblemen met hun elektriciteits- en gasrekening.

Indicator W7 geeft weer welk aandeel van de bevolking leeft in een woning van ontoereikende **kwaliteit** of met een gebrek aan **comfort**.

⁵ De woonquote is het aandeel van het netto huishoudinkomen dat maandelijks wordt uitgegeven aan de huurprijs zonder kosten (voor huurders) of aan de maandelijkse afbetalingen voor hypothecaire leningen (voor eigenaars). Het betreft de maandelijkse naakte woonkosten: de huurprijs zonder verbruikskosten voor huurders en het maandelijks bedrag voor de hypothecaire lening voor eigenaars.

Nogmaals willen we hier vermelden dat de data van de EU-SILC op een steekproef gebaseerd zijn en niet op de hele populatie.

Als secundaire indicator nemen we de resultaten op van een onderzoek uit 2003 dat de situatie van 'klein wonen' in Vlaanderen onderzocht. Verder voegen we het aantal actieve **budgetmeters** voor elektriciteit en aardgas toe als aanvullende indicator voor de verwarmingskosten van een woning. De budgetmeters voor aardgas zijn pas in 2009 ingevoerd. Dit cijfer zal de komende jaren toenemen want momenteel zijn er nog gezinnen zonder budgetmeter die toch in aanmerking komen.

Dat een slechte leef- en woonomgeving invloed heeft op de situatie van **kinderen**, staat buiten kijf. Slechte huisvesting weerspiegelt en verdiept de ontbering en draagt structureel bij aan armoede (Kinderrechtencommissariaat, 2010). Ook de duur van het verblijf in een woning van slechte kwaliteit heeft een uitgesproken effect op het algemeen welzijn van het kind (Barnes, Butt et al., 2011). Kinderen hebben nood aan een veilig en gezond huis: een thuis om op te groeien, huiswerk te maken en deel te nemen aan het gezinsleven.

De meeste indicatoren gelden alleen voor volwassenen. Voor kinderen zijn we genoodzaakt ons te baseren **op de EU-SILC**. Als eerste indicator (W1k) nemen we het percentage min 18-jarigen. Zij wonen in een woning met een of meerdere gebreken. Deze kinderen groeien op in een huis waar het te donker is, met een lekkend dak, vochtige muren of vloer, rottend raamwerk of houtwerk, waar geen bad of douche of toilet in de woning aanwezig is en/of waar er minder dan één kamer per persoon is. De tweede indicator (W2k) bekijkt de leefomgeving van het kind en gaat na hoeveel procent van de kinderen onder de 18 een of meerdere gebreken ervaart in de woonomgeving. Gebreken zijn: lawaai van de burens of van de straat, vervuiling of andere hinder veroorzaakt door verkeer of industrie, vandalisme of criminaliteit in de buurt, afgelegen en niet goed bereikbaar met het openbaar vervoer en/of een weinig nette buurt. Indicator W3k geeft het percentage min 18-jarigen weer die leven in een gezin dat aangeeft dat de totale woonkosten een zware last vormen.

De vierde indicator (W4k) duidt het percentage geboorten aan in gezinnen met een precair verblijfsstatuut zoals bij asielzoekers. Ze hebben geen definitief verblijfsstatuut.

2.5 Onderwijs

Een goede opleiding is cruciaal om uit de armoede te blijven of te geraken. De sociaal-economische status van personen wordt uitgedrukt in hun onderwijsniveau. Regelmatig wordt aangetoond dat hogeropgeleiden in een betere gezondheid verkeren, makkelijker een job kunnen vinden én houden, een hoger inkomen genereren, zich betere huisvesting kunnen permitteren en meer participeren aan cultuur. Onderwijs is dan ook van fundamenteel belang om de cirkel van vaak **intergenerationele armoede** te doorbreken.

Aangezien het moeilijk is om een onderscheid te maken tussen onderwijsindicatoren voor kinderen en volwassenen, bekijken we ze samen. Vlaanderen neemt sinds 2000 deel aan het PISA-onderzoek (Program for International Student Assessment). Dit onderzoek meet onder andere de geletterdheid van 15-jarigen. In het algemeen scoort Vlaanderen zeer goed in dit onderzoek, maar de algemene score verbergt grote onderlinge verschillen tussen de leerlingen. Als indicator (O1) van de socio-economische verschillen inzake geletterdheid en wiskunde nemen we ook de verschillen in scores van leesvaardigheid en wiskunde op naargelang de herkomst van de leerlingen.

Twee of meer jaar **achterstand oplopen** in het secundair onderwijs, is vaak een aanduiding van een verkeerde oriëntatie en/of een gebrek aan motivatie. Dit eindigt vaak in een ongekwalificeerde uitstroom. Als indicator O2 nemen we het aandeel leerlingen op dat minstens twee jaar schoolse achterstand heeft in het lager en secundair onderwijs. Door deze achterstand zijn er elk schooljaar een flink aantal leerlingen dat de schoolbanken verlaat zonder diploma. De kansen van deze jongeren op de arbeidsmarkt zijn beperkt: een groot deel van deze groep is één jaar na het beëindigen van de schoolloopbaan nog op zoek naar werk. Armoedebestrijding betekent dus ook het terugdringen van deze ongekwalificeerde uitstroom (indicator O3). De evolutie van het aantal ongekwalificeerde uitstromers nemen we

dan ook op als indicator voor de Armoedebaarometer.

Het verhogen van de deelname aan **levenslang leren** (indicator O4) was één van de doelen van de Europese Lissabon-agenda. Op latere leeftijd kan men vaardigheden en competenties versterken wanneer ze op het einde van de schoolloopbaan onvoldoende zijn. Hooggeschoolden nemen vaker deel aan levenslang leren. Toch nemen we ook de cijfers van de deelname van laaggeschoolden als indicator op. Zo weten we in welke mate mensen de gevolgen van een opleiding die tekort schoot, nog (kunnen) corrigeren.

Als secundaire indicator nemen we de **kostprijs** van het onderwijs. Zolang het onderwijs niet volledig gratis is, blijven sommige scholen financieel discrimineren. Dit bestendigt de situatie dat sterke leerlingen in elitescholen samenzitten en zwakkere leerlingen verkommeren in 'gettoscholen' (Hirtt, Nicaise et al., 2007).

De evolutie van de kosten van het secundair en hoger onderwijs wordt echter nauwelijks onderzocht. Voor de nulmeting nemen we recente cijfers over de kosten in het secundair onderwijs op. Omdat kinderen veel tijd op school doorbrengen is het belangrijk dat ze zich er goed voelen. Het welbevinden op school wordt door de OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development, 2009) weergegeven door pestgedrag op school en subjectieve perceptie van de schoolbeleving. Deze indicatoren zijn afkomstig uit een internationaal studie 'Health Behaviour in School-aged Children' (HBSC), uitgevoerd onder toezicht van de Wereldgezondheidsorganisatie. Deze studie onderzoekt hoe de schoolgaande kinderen zelf hun schoolleven ervaren.

2.6 Samenleven

De aard en kwaliteit van **sociale netwerken** kunnen positief of negatief inwerken op de fysieke en mentale gezondheid en hebben een impact op de levensverwachting (Cattel, 2001; WIV, 2002). Uit analyse van de Gezondheidsenquêtes (De Boyser & Levecque, 2007) blijkt dat, in tegenstelling tot wat intuïtief wordt verondersteld, de sociale netwerken van

personen in armoede niet kleiner zijn dan die van anderen. Ook de contactfrequentie ligt niet lager. Echter, door de beperkte relevantie en de geringe beschikbaarheid van de gegevens (vierjaarlijks) nemen we geen indicator op over de frequentie van sociale contacten. Volgens De Boyser en Levecque zijn er wel duidelijke verschillen in de kwaliteit van de netwerken tussen personen onder of boven de inkomensarmoedegrens. Personen in armoede geven aan dat ze bij problemen minder op hulp van de familie of de omgeving kunnen rekenen. Helaas wordt een vraag hierover sinds 2008 niet meer opgenomen in de vragenlijst van de EU-SILC.

Zowel actieve als passieve **participatie** aan cultuur, jeugdwerk en sport kunnen een bijdrage leveren aan de overlevingsstrategieën van kinderen en gezinnen (Dierckx, 2009). Via participatie aan het maatschappelijke leven wordt bijgedragen aan identiteitsbeleving, individuele ontplooiing, weerbaarheid, beweging en ontspanning. Als hoofdindicator voor de Armoedebaarometer kiezen we voor het verschil in actieve participatie aan het verenigingsleven onder en boven de armoedegrens (indicator S1).

Voor kinderen beschikken we niet over representatieve data. Daarom analyseren we het percentage 14-18 jarigen die **actief lid zijn** van een jeugd- of jongerenbeweging (S5k), van een sportvereniging (S2k) en van een (amateur-)kunstbeoefeningsvereniging (S3k) naar onderwijsniveau. De cijfers tonen aan dat het in Vlaanderen niet slecht gesteld is met de deelname aan verenigingen. Maar op basis van de tweede JOP-monitor⁶ merken we toch verschillen. Jongeren van het algemeen secundair onderwijs participeren meer aan verenigingen dan jongeren uit het technisch- en beroepsonderwijs (Elchardus&Herbots, 2010). Verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden ontstaan dus al op jonge leeftijd (Vettenburg, Deklerck et al., 2010)!

Heel wat jongeren en kinderen in armoede ondervinden **verschillende drempels** die hen ervan weerhouden om te participeren aan het verenigingsleven (Vlaanderen in Actie&Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, 2010). Er zijn praktische drempels (vervoer, openingsuren, de juiste

⁶ *JeugdOnderzoeksplatform (JOP)- monitor is een onderzoek waar de leefwereld, levensomstandigheden en activiteiten van kinderen en jongeren periodiek in beeld gebracht wordt. De eerste bevraging met de monitor dateert van einde 2005-begin 2006. De tweede bevraging met de monitor werd in het najaar van 2008 uitgevoerd.*

kledij), kennisdrempels (computerkennis, gedragscodes, spelregels), psychologische drempels (angst, gebrek aan zelfvertrouwen, wantrouwen van de ouders), socio-culturele drempels (andere waarden en normen) en ook financiële drempels (inschrijvingsgeld, verzekeringsgeld, geld voor maaltijden of materialen).

Vooraf kinderen uit de middenklasse (CESOR bvba, 2010) zijn lid van jeugdbewegingen. Deze vaststellingen vullen de resultaten van indicator S5k aan. Wat betreft kinderen en participatie beschikken we over weinig actuele cijfers. In het rapport van het Belgisch Voorzitterschap (2010) omtrent kinderarmoede en kinderwelzijn wordt vermeld dat de Europese Commissie en de Verenigde Naties indicatoren voorbereiden omtrent de participatie van jongeren.

Uit het rapport van het Steunpunt Recreatief Vlaanderen (2005) leiden we af dat de mate waarin iemand deelneemt aan cultuur sterk verbonden is met het **opleidingsniveau**.

Hooggeschoolden nemen meer en vaker deel aan het publieke culturele leven dan lageropgeleiden. Dit geldt voor de eerder elitaire kunstvormen, maar ook voor populaire cultuurvormen. Volgens dit onderzoek hangt de grootte van het sociale (vrijtijds)netwerk van mensen sterk samen met de mate van deelname aan het culturele leven. Uitsluiting meten we door de deelname aan het cultuurleven als indicator op te nemen.

Deelnemen aan culturele activiteiten is voor kinderen voordelig. Ze verwerven vaardigheden, bouwen zelfvertrouwen op, krijgen een gunstiger zelfbeeld, hebben meer respect voor culturele diversiteit en anticiperen beter op discriminatie (Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie, 2010). De jaarlijkse Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV)- survey bezorgt ons meer gedetailleerde gegevens over de **deelname aan cultuurvormen**. Als bijkomende indicatoren (S2 en S3) nemen we de verschillen op in participatie aan theater of toneelvoorstelling, bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij naar opleidingsniveau. Voor de kinderen bekijken we dus het percentage 14-18 jarigen die actief lid zijn van een sportvereniging (S2k) en van een amateur-kunstbeoefeningsvereniging (S3k). In deze context was een indicator over de effecten van sociaal-artistieke projecten of over de beeldvorming en de vooroordelen in de

samenleving gewenst. Hierover is verder onderzoek nodig.

Ter afsluiting nemen we nog twee indicatoren op over de negatieve gevolgen van een **tekort aan middelen** op de netwerken van personen. Het betreft hier het percentage mensen dat zich thuis geen internetverbinding kan permitteren (S4) wegens financiële redenen. De indicator voor kinderen is het percentage huishoudens met kinderen ten laste dat thuis geen internet heeft (S4k). De indicator betreft het aantal huishoudens met kinderen jonger dan 18 jaar dat zich jaarlijks geen week vakantie buitenshuis kan veroorloven (S1k).

Secundaire indicatoren meten de inspanningen van het beleid. We selecteerden de middelen die besteed worden aan sociaal-artistieke projecten en het bereik van de acties van het Steunpunt Vakantieparticipatie.

3. Armoede gewikt en gewogen

Is de armoede gestegen of gedaald? Op welke domeinen kent men grote ongelijkheden? Wat brengen de bijkomende cijfers rond kinderarmoede aan het licht? In dit deel beschrijven we de evolutie van de Armoedebarmeter. Ook de armoede bij kinderen en jongeren komt dit jaar in beeld. Soms lopen de verhalen door elkaar. Armoede bij volwassenen is immers onlosmakelijk verbonden aan armoede bij kinderen en vice versa.

3.1 Gezondheid

3.1.1 Evolutie

→ Armoede

Het percentage mensen dat de eigen **gezondheid als slecht** tot zeer slecht ervaart is zowel onder als boven de armoedegrens gestegen ten opzichte van de nulmeting. De stijging voor de personen onder de armoedegrens is zo miniem dat we kunnen stellen dat dit cijfer stabiel gebleven is. Meer mensen die boven de armoedegrens leven, voelen zich ongezond ten opzichte van 3 jaar geleden.

We bekijken ook het aantal jaren dat iemand naar verwachting nog gezond zal leven op de leeftijd van 25 jaar. We stellen vast dat er nog steeds een ongelijkheid bestaat tussen laaggeschoolden (enkel diploma lager onderwijs) en hooggeschoolden. Hoogopgeleiden leven langer in goede gezondheid dan lager opgeleiden. Dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen.

Mensen met een inkomen onder de armoedegrens hebben het nog steeds moeilijker om de gezondheidszorg te betalen. 4,2% van deze mensen stelt gezondheidszorgen uit omwille van financiële redenen tegenover 1% van de mensen boven de armoedegrens. Er is nog **werk aan de winkel** om het decenniumdoel, de halvering van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk, te behalen.

→ Bij kinderen en jongeren

Naar het verband tussen gezondheid en armoede bij kinderen wordt weinig onderzoek verricht. Ook de data van de EU-SILC-enquête voor kinderen zijn niet betrouwbaar. Daarom beroepen we ons op de resultaten van de vierjaarlijkse **Gezondheidsenquête**. In 2008 stelt 13,6% van de huishoudens in België gezondheidszorgen uit wegens financiële redenen. Voor alleenstaanden met kinderen stijgt dit percentage tot 29,2%; voor koppels met kinderen daalt dit tot 11,2%.

69,9% van de min 15-jarigen eet dagelijks fruit, 84,7% dagelijks groenten; 58,2% eet wekelijks vis. Helaas zijn dit algemene cijfers en leggen ze geen sociale ongelijkheden bloot.

Voor de foeto-infantiele sterftcijfers kan dit wel. De kans dat een baby sterft bij de geboorte of in het eerste levensjaar is 1,5 à 1,9 keer groter als de moeder een diploma lager secundair of hoger secundair behaalde, dan wanneer ze een universitair diploma heeft. Ook de nationaliteit van de moeder wijzigt de kans op het overlijden van kinderen in het eerste levensjaar. Wie een niet-EU-burger is, is slechter af.

3.1.2 Beleidsinitiatieven

→ Tegen armoede

Ondanks onze sociale zekerheid bestaat in België nog steeds een **gezondheidskloof**. Vooral groepen bovenaan de sociale ladder genieten van verbeteringen in de gezondheidszorg en zijn gezonder. De middengroepen gaan er ook wel op vooruit, maar minder dan mogelijk zou kunnen zijn. Zij die helemaal op de onderste trede van de ladder staan, gaan erop achteruit (Koning Boudewijnstichting, 2010). Kortom, de gezondheidstoestand van mensen uit kansengroepen verslechtert ten opzichte van de mensen uit hogere klassen. De drempels tot de gezondheidszorg zijn dus niet weggenomen maar eerder toegenomen. De ongelijkheid in België is groter in termen van kwaliteit (gezondheidstoestand) dan in kwantiteit (levensverwachting) (Bossuyt&Van Oyen, 2001).

Het Vlaamse gezondheidsbeleid schuift drie prioriteiten naar voor: preventie, sociale bescherming en zorg op maat (Vandeurzen, 2010). Een positieve vaststelling: de overheid erkent dat gezondheid samenhangt met verschillende levensdomeinen en beleidsniveaus.

Meer preventie

Het doel van deze beleidsprioriteit is **gezondheidsproblemen voorkomen** door ze zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken (Vandeurzen, 2010). Deze aanpak bestaat uit twee delen.

Ten eerste wil men iedereen via allerlei acties aansporen om gezonder te leven. Campagnes rond middelengebruik (tabak, alcohol en drugs), seksueel overdraagbare aandoeningen, zelfdoding, gehoorschade, voeding en beweging... zijn hier enkele voorbeelden van. Sommige acties werken zelfs domeinoverschrijdend zoals de link tussen gezondheid en milieuproblemen. Deze preventiecampagnes zijn zinvol, maar mensen in armoede worden vaak niet bereikt. Daardoor gaan deze campagnes voor een deel aan hun doel voorbij. Het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen pleit voor gerichte doe-projecten (samen koken, meer bewegen) in lokale werkingen die mensen in armoede bereiken. Zoniet dreigen de campagnes enkel de middenklasse te bedienen.

Ten tweede wil men ziektes snel opsporen en behandelen. Zo worden bevolkingsonderzoeken naar borstkanker georganiseerd. Toch stellen we vast dat mensen in armoede hier vaak afwezig zijn en dat er meer begeleiding nodig is (Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, 2009). Binnen het preventiebeleid wil de overheid ook de rol van de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's) versterken. De inzet van meer middelen en mensen zou de outreachende werking naar mensen in armoede zeker ten goede komen.

Vlaams Basisdecreet voor Sociale Bescherming

De Vlaamse Regering plant een Vlaams Basisdecreet voor Sociale Bescherming. Met dit decreet wil men de betaalbaarheid van zorg voor alle Vlamingen garanderen. Het decreet behandelt volgende onderwerpen: de zorgverzekering, de maximumfactuur in de zorg (MAF), de begrenzing van de kostprijs voor residentiële zorg, de Vlaamse hospitalisatieverzekering en de Vlaamse premie voor jonge

kinderen. Met dit decreet beoogt men vooral om de zorg betaalbaar te houden. Vanuit de optiek van de armoedebestrijding is het belangrijk om waakzaam te blijven en de belangen van de lagere inkomensgroepen te verdedigen.

Ook de Strategische Adviesraad voor het Vlaams Welzijns-, Gezondheids- en Gezinsbeleid (2010) heeft hierover zijn zorg geuit. De raad pleit ervoor dat mensen met de laagste inkomens en de hoogste kosten vooral baat hebben bij de maatregelen van dit decreet.

Zorg op maat

Rechthebbers op een **verhoogde tegemoetkoming** (OMNIO-statuuut) in de gezondheidszorg krijgen in 2011 het recht om de derdebetalersregeling te vragen bij hun huisarts. De huisartsen die toetreden tot het medico-mut akkoord van 2011 – een akkoord tussen artsen en ziekenfondsen – engageren zich om dit recht op vraag van de patiënt toe te passen. Zo hoeft de patiënt enkel het remgeld te betalen bij de huisarts. De drempel tot de eerstelijnszorg wordt dus verlaagd. Dat is erg positief. Maar weet dat deze regeling samenhangt met het engagement van de arts of met de vraag van de patiënt die niet altijd op de hoogte is en/of wordt afgeschrikt door de ingewikkelde procedure.

→ Bij kinderen en jongeren

In het jeugdbeleidsplan (Vlaamse Regering, 2010) wordt besloten dat voor de regeerperiode 2010-2014 het Kind- en jongeren-effectenrapport (JoKER) moet focussen op de gezondheid in brede betekenis. JoKER is een rapport dat bij elk ontwerp van decreet wordt toegevoegd en dat het effect van de geplande beslissingen op de situatie van het kind of de jongere beschrijft.

Meer preventie

Ook voor kinderen zijn preventieve beleidsmaatregelen op vlak van gezondheid nodig. De grote uitdaging is om deze doelgroep te bereiken. Voor jonge kinderen speelt Kind en Gezin een belangrijke rol. Zij volgen kinderen op vanaf hun geboorte. Toch lijkt het dat niet alle jonge kinderen even goed en even lang opgevolgd worden. Via het Vlaams Basisdecreet voor Sociale Bescherming wil men een **kindpremie** invoeren. Dit is een forfaitair bedrag voor elk kind dat bij de geboorte, de eerste en de tweede verjaardag wordt uitgekeerd. De hoogte van het

bedrag ligt nog niet vast, maar aangezien het een universele uitkering is voor elk kind, zal het bedrag niet enorm hoog zijn. Beter zou zijn om deze premie uit te keren aan wie het echt nodig heeft. Voorwaarde om deze premie te verkrijgen is dat de ouders hun kind bij Kind en Gezin moeten inschrijven. Nadeel is dat zwakke gezinnen, die de weg niet vinden naar Kind en Gezin, deze premie mislopen.

Verder wil de overheid in 2011 via het strategisch project **'preventieve zorg'** de preventieve gezondheidszorg voor gezinnen met jonge kinderen opwaarderen. Het onderzoek van Hoppenbrouwers en De Cock (2010) wordt als leidraad beschouwd voor het toekomstige beleid. De onderzoekers adviseren om via het laagdrempelige karakter van Kind en Gezin een (minimaal) basisaanbod voor alle kinderen te realiseren, ongeacht risico's, stoornissen en/of problemen.

Drempels wegwerken

Om kinderen gelijke kansen op gezondheidszorg te bieden, ongeacht het inkomen van de ouders, moeten verschillende **drempels weggewerkt worden**. Het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, de Gezinsbond, het Vlaams Patiëntenplatform, Decenniumdoelen 2017 en het Kinderrechtencommissariaat pleiten daarom voor een algemene regeling betalende derde in de eerstelijnszorg, ook voor kinderen. Dit zou een bezoek aan de huisarts financieel vergemakkelijken. In het Nationaal Akkoord tussen geneesheren en ziekenfondsen 2011⁷ verbinden artsen zich ertoe om het sociale derdebetalerssysteem toe te passen, maar enkel 'op vraag van de patiënt'. Patiënten moeten dus op de hoogte zijn van dit systeem en het ook durven vragen. Bovendien vergt dit voor de huisarts een extra administratieve inspanning, wat niet aanmoedigend werkt. In 2009 werden federaal twee maatregelen genomen om de betaalbaarheid van de gezondheidszorg te vergroten: het verlagen van het remgeld voor een huisbezoek van een arts bij kinderen jonger dan 10 jaar en het verminderen van het maximum remgeld voor een groep medicijnen. Sinds 2008 is het bezoek aan de tandarts voor min 18-jarigen gratis en sinds 2010 worden twaalfjarige meisjes op school gratis ingeënt tegen baarmoederhalskanker.

Ondersteuning

De Vlaamse overheid wil meer **opvoedingswinkels** oprichten. Opvoedingswinkels bieden hulp en ondersteuning aan ouders en opvoeders bij de opvoeding van kinderen en jongeren. Het Kinderrechtencommissariaat signaleert echter dat vele vragen van kansarme ouders geproblematiseerd worden. Vaak durven deze ouders geen ondersteuning meer zoeken, uit angst voor een plaatsing van hun kinderen. Op deze manier ondergraaft men de functie van de opvoedingswinkels en blijven ouders die nood hebben aan extra steun, afwezig. Een alternatief is om de laagdrempelige ontmoetingsplaatsen voor (toekomstige) ouders in armoede te ondersteunen. Vanuit een vertrouwensvolle omgeving kan dan ook opvoedingsondersteuning aangeboden worden.

3.2 Arbeid

3.2.1 Evolutie

→Armoede

Stilaan leeft de economie weer op na de crisis. Als gevolg van de vertraagde reactie van de arbeidsmarkt op de prille conjunctuuropleving, blijft de werkloosheid stijgen. De cijfers van de huidige barometer geven aan dat het percentage kinderen dat opgroeit in een **huishouden zonder inkomen** uit betaald werk ongeveer stabiel is gebleven ten opzichte van de nulmeting. 6% van de kinderen (min 18 jaar) leeft in een huishouden waar niemand werkt; voor de volwassenen is dit 8,5%. Het doel, een halvering van deze huishoudens, is dus nog niet in zicht.

Herremans, Vanderbiesen et al. (2010) toonden aan dat de gevolgen van de **crisis ongelijk verdeeld** zijn: kansengroepen hebben meer kans op werkloosheid voor langere tijd. Vooral ouderen, jongeren en laaggeschoolden ondervinden meer schade door de crisis. De algemene werkloosheidsgraad (de werkloosheidsgraad bij de actieve bevolking tussen 15 en 64 jaar) stijgt in 2009 ten opzichte van de vorige twee jaren. Bij jongeren is de stijging het grootst: de werkloosheidsgraad voor jongeren bedraagt 15,7%. Sinds het begin van deze armoedebaarometer is dit cijfer voor jongeren nog nooit zo hoog geweest. De werkloosheidsgraad van niet-EU-burgers daalt

⁷ <http://www.riziv.be/care/nl/doctors/general-information/agreements/2011/pdf/2011.pdf>

licht ten opzichte van vorig jaar maar blijft toch het hoogste van alle kansengroepen: 21,6% is werkloos. Het aantal schoolverlaters dat na één jaar nog werk zoekt, is gestegen ten opzichte van de voorbije twee jaren. In 2009 kent het aandeel langdurige werklozen een terugval tegenover het jaar voordien. Het aantal werkenden onder de armoedegrens blijft redelijk stabiel: de afgelopen jaren leeft 3 à 4% van de werkenden onder de armoedegrens.

→ Bij kinderen en jongeren

6% van de kinderen groeit op in een huishouden zonder werk. Als we hieraan toevoegen dat in Vlaanderen 68,2% van de huishoudens met kinderen waar niemand werkt onder de armoedegrens leeft, dan spreken de cijfers voor zich. Men heeft aangetoond (zie boven) dat het armoederisico van de kinderen veel samenhang vertoont met het al dan niet tewerkgesteld zijn van de moeder. Uit de cijfers blijkt dat 65,5% van de alleenstaande moeders met één of een jongste kind jonger dan 12 jaar, werkt. Het percentage ligt ruim 10% hoger voor moeders die samenwonen met een partner, namelijk 76,3%. Of een moeder de kans krijgt om te gaan werken, wordt mee bepaald door een goed voorziene en betaalbare kinderopvang. Hierdoor worden moeders gestimuleerd om uit werken te gaan. In Vlaanderen heeft de voor- en buitenschoolse opvang een te kleine capaciteit: de voorschoolse opvang heeft 36,8 plaatsen per 100 kinderen, de buitenschoolse opvang 5,2 plaatsen per 100 kinderen. Het **verschil in het gebruik** van kinderopvang tussen kansarme en niet-kansarme gezinnen is dan ook groot. Kinderen uit kansarme gezinnen worden minder naar de kinderopvang gebracht dan kinderen uit niet-kansarme gezinnen.

3.2.2 Beleidsinitiatieven

→ Armoede

In België zijn de bevoegdheden voor werk verdeeld over verschillende beleidsniveaus. Algemeen staat de federale regering in voor de werkgelegenheid, de solidariteit via de sociale zekerheid, het arbeidsrecht en in grote mate voor de fiscaliteit. De gewesten zijn bevoegd voor het eigenlijke tewerkstellingsbeleid en de sociale economie (De Blust&Dierckx, 2010). Om de lage werkzaamheidsgraad van **50-plussers** op te trekken werd in het kader van

het Vlaamse Werkgelegenheids- en Investeringsplan (WIP) de begeleiding van werklozen uitgebreid. Zo wil men de 50-plussers systematisch activeren. Vanaf april 2011 is deze regeling van kracht en in een later stadium wordt ze uitgebreid naar de 58-plussers. In 2009 kwam het WIP tot stand door een samenwerking tussen de Vlaamse overheid en de sociale partners. Het beoogt vier doelstellingen: een op maat gerichte begeleiding voor elke werkzoekende aanbieden, kwetsbare groepen kansen op werk bieden, competenties versterken en loopbanen ondersteunen én jobs behouden en creëren. Via het WIP werden integrale trajecten naar werk voor mensen in armoede als proefproject opgezet. Omwille van de meerwaarde moet zeker bekeken worden in welke mate dit proefproject structureel verankerd kan worden.

In zijn 'Beleidsnota werk 2009-2014' presenteert Muylers (2009) zijn 'nieuwe **arbeidsmarktvisie** voor Vlaanderen'. Met deze vernieuwde visie wil hij de structurele problemen van onze arbeidsmarkt aanpakken door te werken aan een versterkt activeringsbeleid, te investeren in competenties en de vraag naar arbeid te stimuleren. Echter, dit activerend arbeidsmarktbeleid blijft een bredere maatschappelijke participatie naar het achterplan verwijzen. In de beleidsnota wordt bijvoorbeeld het belang van een samenwerking met de sociale economie onderstreept, maar armoede wordt slechts eenmaal vermeld. Vranken, De Blust, et al. (2010) waarschuwen dat een activeringsbeleid de aanwezige uitsluitingsmechanismen kan versterken als het afgezwakt wordt tot een activerend, soms inclusief, doelgroepenbeleid. Activering moet breder bekeken worden dan enkel het hebben van een job. Het gaat ook over het verbeteren van de levenskwaliteit van kansengroepen door volwaardig te kunnen deelnemen aan de samenleving.

In dit opzicht is de **aanbeveling van de Europese Commissie** over de actieve inclusie van personen die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten (2008) een voorbeeld. Deze aanbeveling gaat verder dan het enge activeringsbeleid en heeft ook oog voor mensen die ver van de reguliere arbeidsmarkt verwijderd zijn. Zo wordt er gepleit voor voldoende inkomenssteun, inclusieve arbeidsmarkten én toegang tot kwaliteitsvolle dienstverlening.

De lidstaten moeten het recht van individuen op voldoende middelen erkennen. Wie werken kan, moet opnieuw aan werk geholpen én gehouden worden. Ten slotte moet sociale steun verleend worden aan wie dat nodig heeft om zo sociale en economische insluiting te bevorderen. Er wordt ook gepleit om zoveel mogelijk samen te werken met de verschillende beleidsniveaus en relevante actoren.

Op federaal niveau worden de **anti-crisismaatregelen**, waaronder de tijdelijke werkloosheid, wegens succes verlengd tot eind maart 2011. Deze maatregelen werden in 2009 ingevoerd om op een alternatieve manier en zonder ontslagen, de arbeidsprestaties te verminderen. Daardoor werden mensen tijdelijk werkloos en kregen ondernemers meer ademruimte. Uit een rapport van de OESO⁸ werd aangetoond dat België door deze maatregelen tot 55.000 jobs heeft 'gered', en koploper van de OESO-landen is voor het succes van de anti-crisismaatregelen. Deze maatregelen hebben de effecten van de crisis op de arbeidsmarkt afgezwakt, maar toch is de werkloosheid blijven stijgen.

→ Kinderen en jongeren

Min 25-jarigen zijn zeer kwetsbaar op de arbeidsmarkt en horen bij de eerste en talrijkste slachtoffers van een economische crisis. In het derde kwartaal van 2010 daalde de werkloosheid bij jongeren in België voor het eerst sinds het begin van de financieel-economische crisis. De VDAB wil de jeugdwerkloosheid bestrijden door de garantie van een **'sluitend maatpak'**. Het profiel van de werkzoekende jongere bepaalt de frequentie en intensiteit van de begeleiding. Dit profiel hangt samen met het diploma en/of het beroep.

In het loopbaandebat wordt weinig aandacht besteed aan de positie van jongeren. Dit komt deels doordat ze ondervertegenwoordigd zijn in de overlegstructuren (Vlaamse Regering, 2010). Deze situatie tracht de overheid om te keren door het **beginloopbaandebat** te agenderen, de vakbonden aan te sporen om jongeren te betrekken en een dialoog over arbeid op te starten. Jongeren zonder diploma zijn zeer kwetsbaar op de arbeidsmarkt en hun aantal stijgt jaarlijks. Via samenwerking met het onderwijs door onder meer het deeltijds leren en

werken te versterken, beoogt men dat leerlingen de juiste **studiekeuze** maken en werkervaring kunnen opdoen. Aangepaste programma's maken het voor jongeren mogelijk om vooralsnog een kwalificatie te behalen.

Het armoederisico voor kinderen in gezinnen waar de moeder werkt is lager dan in gezinnen waar zij niet werkt. Onderzoek heeft uitgewezen (European Commission, 2008) dat een **betaalbare, toegankelijke en beschikbare kinderopvang** de werkzaamheidsgraad van vooral moeders kan doen toenemen. Daarom zet de Vlaamse Regering al enige tijd in op het uitbreiden van betaalbare, inkomensgerelateerde kinderopvang. Maar er is veel onduidelijkheid in de sector. Het op stapel staande Kaderdecreet kinderopvang wil hierin verandering brengen. Het decreet beoogt drie doelstellingen: er moet voldoende en leefbare kinderopvang komen, deze opvang moet voor elk kind een kwaliteitsnorm halen en de opvang moet voor iedereen toegankelijk zijn.

Dat kwetsbare gezinnen moeilijk de weg vinden naar de kinderopvang wordt nu erkend. Mensen in armoede brengen hun kind soms niet naar de officiële kinderopvang uit schaamte en/of angst voor controle. Ze zijn bang om hun kinderen te verliezen. Daarom moet de drempel naar de kinderopvang verlaagd worden. Klare informatie, het betrekken en versterken van de ouders maakt dat ze zich minder geïsoleerd voelen (Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, 2010). Vanaf 2010 krijgen mensen in armoede voorrang in de kinderopvang. Meer specifiek gelden deze voorrangsregels voor ten minste 20% van de opvangcapaciteit. De registratie van het voorrangsbeleid in de erkende opvangvoorzieningen werd opgestart (Vlaamse Overheid, 2010). Samen met dit voorrangsbeleid moet wel het aanbod van kwaliteitsvolle en betaalbare kinderopvang stijgen, zeker met het oog op het toenemend aantal kinderen in de toekomst.

⁸ *OECD Employment Outlook 2010. Moving Beyond the Jobs Crisis. Zie: http://www.oecd.org/document/46/0,3746,en_2649_37457_40401454_1_1_1_37457,00.html*

3.3 Inkomen

3.3.1 Evolutie

→ Armoede

Het armoederisicopercentage is in Vlaanderen licht gedaald ten opzichte van de nulmeting: 10,1% procent van de bevolking heeft een inkomen onder de armoedegrens. Toch lopen **verschillende groepen** nog steeds **een groter armoederisico**: 15,7% van de alleenstaanden, 22,3% van de eenoudergezinnen en 20,2% van de ouderen. Als we het percentage onder de Vlaamse grens bekijken, dan blijkt dat 11,8% onder de armoederisicogrens leeft⁹. De doelstelling dat elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen heeft dat gelijk of groter dan de armoederisicogrens is, is nog lang niet bereikt. Bovendien hebben de SILC-cijfers van de barometer 2011 betrekking op de inkomens van 2008, waardoor de gevolgen van de crisis nog niet volledig merkbaar zijn.

Ondanks de stabiele en zelfs lichte daling van het armoederisicopercentage, stijgt het percentage personen (15,2%) dat aangeeft moeilijk rond te komen de afgelopen drie jaar. Logischerwijs stijgt ook het aantal mensen dat zich geen grote onverwachte aankoop kan veroorloven. Dat men moeilijk kan rondkomen en zich geen onverwachte grote aankopen kan permitteren, vertaalt zich vaak in een toenemende schuldenlast. Grote uitgaven kunnen zich immers onverwacht aandienen en dikwijls worden dan kredieten aangeaan die men moeilijk kan afbetalen. Uit de cijfers van de collectieve schuldenregelingen in Vlaanderen blijkt dat dit fenomeen steeds meer voorkomt: het aantal collectieve schuldenregelingen is in Vlaanderen de afgelopen twee jaar bijna verdubbeld: een stijging van 47%.

→ Kinderen en jongeren

Het armoederisico voor kinderen onder de 18 jaar bedraagt in Vlaanderen 9,8%. Dit percentage gaat over het aantal kinderen dat onder de Belgische armoedegrens leeft. De studiedienst van de Vlaamse Regering heeft een berekening gemaakt voor de Vlaamse armoedegrens. Indien de SILC-data van 2007 en 2008 worden samengevoegd en men bekijkt hoeveel kinderen er onder de Vlaamse

armoederisicodrempel leven, dan loopt dit percentage op tot 13%.

18,6% van de min 18-jarigen leeft in een huishouden waar men aangeeft moeilijk rond te komen. 20,2% groeit op in een huishouden waar men zich geen onverwachte uitgaven groter dan 750 euro kan veroorloven. 39% van de personen in schuldbemiddeling heeft kinderen ten laste.

3.3.2 Beleidsinitiatieven

→ Armoede

Vlaams Actieplan Armoedebestrijding

Op 2 juli 2010 werd het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding voor de periode 2010-2014 goedgekeurd. Het plan bevat 194 doelstellingen om armoede te bestrijden. Tegen het einde van 2010 dienden alle ministers hun beleidsspecifieke doelstellingen van dit plan te concretiseren in actiefiches. De concretisering liet echter op zich wachten en in december was de concrete planning, timing of budgetten niet duidelijk. Intussen blijkt dat **slechts weinige doelstellingen zijn afgerond**. Er werd aangedrongen op een versnelling en verdieping van het Actieplan (Lieten, 2011). Topprioriteiten inzake armoedebestrijding werden voorgesteld, maar wederom ontbrak een concrete timing en budget. Bovendien zijn de maatregelen omtrent inkomen zwak. De Vlaamse Regering schuift deze verantwoordelijkheid volledig door naar de federale én lokale overheid. Nochtans kan de Vlaamse overheid als toezichhoudend bestuur de OCMW's stimuleren een beleid te voeren dat gericht is op het verhogen van het inkomen. De aanvullende financiële en andere steun door de OCMW's kan door de Vlaamse Regering gestroomlijnd worden.

Het federale niveau

Aangezien de federale regering bijna een jaar in lopende zaken is, worden er geen beslissingen genomen over een inkomen via uitkeringen. Uitkeringen zoals het leefloon, de pensioenen, de minimumlonen en invaliditeitsuitkeringen werden nog wel in september 2010 aangepast aan de index. De **welvaartsaanpassingen** van de sociale uitkeringen zitten vervat in het Interprofessioneel Akkoord en worden mee in de

⁹ Cijfers studiedienst Vlaamse Regering.

onderhandelingen opgenomen. De bedoeling van deze welvaartsaanpassingen is om de index en de uitkeringen aan te passen aan de evolutie van de welvaart. Dat is een goede zaak. Het grote nadeel is wel dat het al dan niet uitvoeren van een welvaartsaanpassing en het bedrag in het Interprofessioneel Akkoord wordt beslist.

De welvaartsaanpassing is dus geen zekerheid. In 2011 is men na moeizame onderhandelingen uiteindelijk tot een akkoord gekomen om 497 miljoen euro te investeren in de welvaartsaanpassing. Dit resulteert vanaf 1 september 2011 in een verhoging van 2% van de minimumuitkeringen. Alhoewel elke stijging aan te moedigen is, zullen de meeste uitkeringen onder de armoederisicogrens blijven liggen. Bovendien is waakzaamheid geboden. Er staan besparingen voor de deur waardoor de welvaartsaanpassing wel eens zou kunnen sneuvelen.

Voor alle gezinstypen blijkt dat het wettelijk minimuminkomen ver beneden de **budgetstandaard** ligt (Storms&Van den Bosch, 2010). De budgetstandaard bepaalt naar gezinstype en andere categorieën hoeveel financiële middelen een persoon nodig heeft om op een menswaardige manier te functioneren in de maatschappij. De aanvullende steun die de OCMW's betalen, is erg verschillend. Deze steunmaatregelen moeten geharmoniseerd en transparant worden. Hiervoor zou de budgetstandaard gehanteerd kunnen worden.

Via het pas afgelopen Belgische EU-voorzitterschap tijdens het Europese Jaar van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting, werden armoedebestrijding en sociaal beleid in de kijker gezet. België heeft als voorzitter een aanzet willen geven om de **sociale dimensie** van de Europa 2020-strategie verder uit te werken. Op de agenda stonden conferenties en vergaderingen over armoedebestrijding, sociale diensten van algemeen belang, pensioenen, sociale uitkeringen, minimuminkomen, gelijke rechten voor personen met een handicap en sociale economie. Hoewel er in die zes maanden geen doorslaggevend beslissingen genomen zijn, werden toch voorzetsen uitgewerkt die hopelijk uitmonden in een meer sociaal Europees beleid. Een stappenplan werd opgesteld voor een aanbeveling ter bestrijding van de kinderarmoede (Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie, 2010).

→ Kinderen en jongeren

Op Europees niveau blijkt dat de landen met het hoogste budget voor sociale uitkeringen (pensioenen niet meegerekend) doorgaans de laagste graad van kinderarmoede kennen (Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie, 2010).

Zoals eerder vermeld wil de Vlaamse Regering een kindpremie invoeren, mits een inschrijving bij Kind en Gezin. Het bedrag noch de timing zijn echter al duidelijk. Deze premie zou de federaal uitgekeerde kinderbijslag aanvullen. Iedereen is het erover eens dat inkomensverhogende maatregelen een helpende hand kunnen bieden tegen de armoede. Vraag blijft om welk bedrag het hier zal gaan gezien de huidige besparingen. Bovendien is het een algemene premie. Het zou doeltreffender zijn om een hogere premie uit te keren aan kinderen in kansarme gezinnen dan lage premies voor ieder kind.

Het inkomen dat een kind ter beschikking heeft, is zo goed als volledig afhankelijk van het inkomen van het huishouden. Het blijft een actiepunt dat de meeste uitkeringen en minimumlonen moeten opgetrokken worden. Bij het bepalen van een budgetstandaard voor Vlaanderen (Storms, Van den Bosch et al., 2009) werd een budget voor voeding, kleding, gezondheid en huisvesting opgesteld, maar ook voor **'veilige kindertijd'**. Een veilige kindertijd is een noodzakelijke vereiste om later op eigen benen te kunnen staan (Van Thielen&Storms, 2009). Via een budget voor de belangrijke behoeften van kinderen (liefde en veiligheid, lof, nieuwe ervaringen, erkenning en positieve feedback en de uitbreiding van verantwoordelijkheden) werd voor zestien gezinstypes een maandelijks budget berekend dat nodig is om deze veilige kindertijd te garanderen. Overheden zouden deze standaarden mee in rekening kunnen nemen om de hoogte van de uitkeringen voor gezinnen te bepalen. Ofwel kan men het gezinsbudget opkrikken, ofwel de uitgaven van huishoudens beperken. Het Kinderrechtencommissariaat pleit voor het goedkoop of gratis aanbieden van diensten voor kinderen zoals gezonde maaltijden op school, het beperken van de schoolkosten en/of gratis toegang tot vrijetijds- en culturele activiteiten. Op deze manier worden de uitgaven beperkt en krijgen kinderen een eerlijke toegang onafhankelijk van hun gezinssituatie.

3.4 Wonen

3.4.1 Evolutie

→ Armoede

Voor wonen is het decenniumdoel een toename van het aantal goede en betaalbare huurwoningen met 150.000 eenheden, waarvan minstens de helft sociale woningen. In 2009 steeg het aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen van 141.450 naar 142.511, een toename met 1.050 eenheden (0,7%). In 2002 lag dit aantal nog op 131.413, wat aangeeft dat het aantal huurwoningen de voorbije zeven jaar met ongeveer 8,4% is toegenomen. Het Grond- en Pandenbeleid had als doel om tegen 2020 43.000 sociale huurwoningen extra te hebben (Vlaamse Overheid, 2009). Deze toename gaat echter te langzaam. De vraag overschrijdt ruim het aanbod. In 2009 staan 83.768 personen op de **wachtlijst** voor een sociale huurwoning en dit aantal neemt steeds toe.

De woonquote is de afgelopen jaren voor eigenaars gedaald. Er wordt gemiddeld 15,1% van het netto huishoudinkomen maandelijks aan de hypothecaire lening afbetaald. Bij huurders gaat het over 23,9% van het netto-inkomen. Let wel, het gaat hier over gemiddelden; de percentages voor de lagere inkomensklassen liggen hoger. Huurders en eigenaars beschouwen de totale woonkost meer en meer als een **zware last**. Dit geldt voor 33,8% van de huurders en 12,9% van de eigenaars.

Het aantal klanten bij sociale leveranciers voor elektriciteit en aardgas is sterk gestegen. Meer mensen krijgen af te rekenen met betalingsproblemen. Voor wat betreft elektriciteit gaat het over een stijging van 36% ten opzichte van 2006. Voor aardgas gaat het over meer dan een verdubbeling: een stijging van 105%. 23,5% van de eigenaars geeft aan dat ze in een woning leven met een gebrek aan comfort. Bij de huurders loopt dit op tot 40%. Een gebrek aan comfort wordt gedefinieerd als het niet beschikken over minstens één van de volgende zaken: bad/douche, toilet, centrale verwarming en warm stromend water. Ontoereikende kwaliteit wordt gedefinieerd als het hebben van minstens één van de volgende problemen: lekkend dak, vochtige muur of vloer, rottend raamwerk of te donker.

→ Kinderen en jongeren

Volgens Barnes e.a. (2011) heeft slechte huisvesting een uitgesproken effect op het welzijn van een kind. Wonen is sterk verbonden met domeinen als gezondheid, participatie, werk en onderwijs. Kinderen hebben nood aan een 'veilige', gezonde woning waar ze spelend en lerend opgroeien. De woonomgeving maar ook de bereikbaarheid van diensten en verenigingen zijn erg belangrijk, vooral voor kansarmen. In 2009 woonde 25,4% van de kinderen in een woning met een gebrek aan comfort; 28,9% ervaart een of meerdere **gebreken aan de woonomgeving**: lawaai van de burens of van de straat, vervuiling of andere hinder veroorzaakt door verkeer of industrie, vandalisme of criminaliteit in de buurt, afgelegen en niet goed bereikbaar met openbaar vervoer en/of een weinig nette buurt. 22,3% van de kinderen leeft in een gezin waar de woonkost een zware last vormt. 0,6% van de pasgeborenen had ouders met een 'precair' of tijdelijk verblijfsstatuut.

3.4.2 Beleidsinitiatieven

→ Armoede

De 'Beleidsbrief Wonen 2010-2011' formuleert als doelstelling om iedereen goed en betaalbaar te kunnen laten wonen. Deze doelstelling wordt uitgewerkt met tal van maatregelen voor de sociale en private woningmarkt, energie en de toegankelijkheid van overheidsdiensten (Van den Bossche, 2010).

Conform het Grond- en Pandendecreet moet bij elke nieuwe verkaveling ook een aantal sociale en bescheiden woningen gebouwd worden. Tegen 2020 moeten er **43.000 extra sociale huurwoningen** beschikbaar zijn. Op dit tempo kan men de doelstelling echter onmogelijk halen. Daarom wordt er gezocht naar andere oplossingen zoals het vrijmaken van een extra budget om de aankoop van nieuwe woningen door sociale huisvestingmaatschappijen te stimuleren. Zijn dit druppels op een hete plaat? Een groot probleem blijft dat de sociale huisvestingssector vandaag niet meer bereid is om op een grootschalige manier te investeren. Het aantal sociale woningen dat jaarlijks opgeleverd wordt, blijft beperkt tot een tweeduizendtal. In Gent is er de laatste vijf jaar geen enkele sociale woning bijgekomen. In Antwerpen wil men zelfs het aantal sociale huurwoningen verminderen.

Verder is er ook nog de groeiende kans op discriminatie op de sociale huurmarkt. De vorige regering heeft het mogelijk gemaakt dat elke gemeente een eigen toewijzingsreglement kan opstellen waarbij het accent veelal ligt op de lokale binding. Dit heeft als gevolg dat de sociale huurmarkt op deze wijze afgesloten wordt voor een reeks kansengroepen zoals niet-EU-burgers.

Andere maatregelen lopen via de private huurmarkt, waar tal van mensen wonen die eigenlijk aan de voorwaarden voor een sociale woning voldoen. Om mensen met een beperkt budget toch de kans te geven een woning te kopen, wil men 'co-housing' stimuleren, sociale leningen toegankelijker maken en het aanbod stimuleren op de private huurmarkt. Men wil hiervoor het huursubsidiesysteem uitbreiden naar mensen die al lang op de wachtlijsten voor een sociale woning staan. Begin 2011 werd aangekondigd dat er een akkoord is binnen de Vlaamse Regering om '5 jaar wachtenden' een huursubsidie toe te kennen vanaf 2012. Nadeel is wel dat de **private huursector tot wachtkamer** gedegradeerd wordt. Bovendien wordt hierdoor de groep die in aanmerking komt voor een huursubsidie, sterk gereduceerd. De huursubsidie wordt afhankelijk gemaakt van de kwaliteit van de woning, wat opnieuw kan leiden tot uitsluiting van de meest inkomenszwakke huurders zoals de alleenstaanden en de daklozen. Zij die deze subsidie het meest nodig hebben, krijgen immers niet altijd toegang tot de meest kwaliteitsvolle woningen (De Blust, 2010).

Zowel huurders als eigenaars krijgen torenhoge energiefacturen aangerekend. Naast de hoge energieprijzen zijn vele **woningen slecht geïsoleerd**. Om mensen aan te moedigen hun huis beter te isoleren, worden de Vlaamse renovatiepremies uitgebreid. Een gevolg hiervan is dat het gevreesde Mattheüs-effect extra gevoed zal worden: mensen die weinig middelen hebben en in de slechtst geïsoleerde huizen wonen, kunnen zich niet veroorloven om de renovatiepremies voor te schieten. Bovendien zijn zij zelden eigenaar van hun woning, waardoor ze geen recht hebben op de premie. Volgens de beleidsbrief wil men ook werk maken van de kwaliteit van sociale woningen op vlak van isolatie en energie. Ook komt er een dakisolatieplan voor kwetsbare groepen. In 2011 komt er een proefproject. Bij 600 tot 800 woningen van private huurders die een aardgasbudgetmeter hebben en moeilijkheden

met de betaling van de verwarming, zal het dak gratis geïsoleerd worden (Vlaamse Overheid, 2010).

Maar is dit haalbaar bij alle gezinnen die problemen hebben met het betalen van hun energiefactuur en in een slecht geïsoleerde woning wonen? Misschien is het beter om private eigenaars aan te moedigen hun woningen te voorzien van een degelijke isolatie. Bovendien zijn er ook mensen in een goed geïsoleerde woning die de steeds duurdere energiefactuur niet meer kunnen betalen. Een grondige evaluatie dringt zich op hoe men mensen die hun rekeningen niet meer kunnen betalen kan helpen en opvolgen. Een minderheid heeft een 'beschermd statuut' (o.a. uitkeringsgerechtigden) en betaalt een sociaal tarief voor energie. De meerderheid zijn personen die door hun energieleverancier geweigerd worden als klant omdat ze wanbetalers zijn. Vaak komen ze terecht bij de 'sociale leverancier'. Deze sociale leverancier hanteert echter vaak duurdere tarieven dan de commerciële leveranciers, waardoor deze mensen, die reeds betalingsproblemen hebben, nog meer in de problemen raken.

Zoals verwacht neemt de vergrijzing toe, maar ook de '**verzilvering**'. Het aantal 80-plussers stijgt enorm snel, dus ook het aantal alleenwonenden. Woningen en woonomgevingen zullen aangepast moeten worden. Voorzieningen om aan de specifieke noden van deze bevolkingsgroep te voldoen zullen toenemen. Het beleid zal deze groep in het vizier moeten houden.

Vanaf juni 2010 is de samenwerking tussen de beleidsdomeinen wonen en welzijn in een **afsprakenkader** vervat (Vlaamse Regering, 2010). Vanuit welzijn is er de vraag naar een woonbeleid dat inspeelt op de actuele zorgnoden. Vanuit wonen komt de vraag naar een welzijnsaanbod dat het zelfstandig wonen van iedereen ondersteunt. Men wil ook de noden van specifieke doelgroepen opnemen in de programmering van de sociale huisvesting en streven naar een maximale toegankelijkheid voor de doelgroepen van welzijn. Het welzijnsbeleid zal de bewoners begeleiden en de kosten subsidiëren. Experimentele projecten worden opgestart zoals begeleiding op maat van specifieke doelgroepen en een aangepast aanbod van woningen.

→ Kinderen en jongeren

Het belang van een veilige en **degelijke woning én woonomgeving** voor kinderen wordt algemeen erkend. Toch vinden we in het huisvestingsbeleid weinig maatregelen die betrekking hebben op huishoudens met kinderen. Ook al wordt er via het beleid strategisch ingezet om wonen betaalbaar, duurzaam en kwaliteitsvol te maken, extra aandacht voor gezinnen met kinderen is dringend nodig. Wonen is sterk verbonden met domeinen als gezondheid, participatie, werk en onderwijs. Kinderen hebben nood aan een 'veilige', gezonde woning waar ze spelend en lerend opgroeien. De woonomgeving maar ook de bereikbaarheid van diensten en verenigingen zijn erg belangrijk, vooral voor kansarmen. In overleg met De Lijn probeert het Vlaams Netwerk waar armen het woord nemen, de drempel tot participatie en woonomgeving geheel of gedeeltelijk weg te werken. Op het vlak van woonbeleid en woningmarkt hebben kinderen en tieners andere noden dan volwassenen. (Jong)volwassenen krijgen eerder te maken met de toegankelijkheid van de woningmarkt. Kinderen en tieners worden eerder geconfronteerd met de gevolgen van hun woonsituatie of woonomgeving.

In het Vlaams Jeugdbeleidsplan (2010) worden enkele operationele doelstellingen voorzichtig verwoord. Men wil de woningmarkt, zowel de sociale als de particuliere, **toegankelijker** maken voor jongeren door te onderzoeken wat hun noden zijn en informatiecampagnes te voeren. Ook pleit men voor meer en grotere sociale woningen, meer toegang tot de sociale woningmarkt, een evaluatie van de gevolgen van co-ouderschap en het verbeteren van de kwaliteit van de huurwoningen door extra inspecties.

Ook zou het woonbeleid veel meer rekening kunnen houden met nieuwe samenlevingsvormen. Uit de bevolkingsprojecties van de Studiedienst van de Vlaamse Regering¹⁰ blijkt dat tegen 2030 de bevolking zal aangroeien, vooral in de grootsteden. Dit betekent dat de komende jaren het aantal 0-2-jarigen zal stijgen, even later zal dan ook het aantal scholieren toenemen. Het stedelijk beleid zal hierop

moeten anticiperen door aangepaste woonomgevingen voor kinderen te voorzien. Kind- en jeugd vriendelijkheid is een centraal aandachtspunt in het Vlaamse stedenbeleid. Dit criterium werd opgenomen in een laatste oproep voor stadsvernieuwingsprojecten. Ook worden projecten voor meer toegankelijkheid van groene (speel)ruimte in de woonomgeving ondersteund en geëvalueerd. Bovendien zal men voor de toenemende bevolking in de steden voldoende betaalbare woningen, zowel op de sociale als op de private woningmarkt, moeten voorzien.

3.5 Onderwijs

3.5.1 Evolutie

Het aantal 15-jarigen dat ondermaats scoort op vlak van **geletterdheid** daalt licht ten opzichte van 2006: 13,4% kan enkel de meest eenvoudige leestaken oplossen. De vooropgestelde daling naar 3% is ingezet maar lang nog niet behaald. De kloof tussen autochtone en allochtone leerlingen op het gebied van geletterdheid en wiskunde is de voorbije drie jaar wel gedaald. Dit heeft te maken met een stijging van de vaardigheden van de allochtone leerlingen en een lichte daling van de vaardigheden van de autochtone leerlingen.

De **ongekwalificeerde uitstroom** uit het secundair onderwijs is gedaald ten opzichte van de nulmeting in 2006, en ten opzichte van vorig jaar stabiel gebleven. Ongekwalificeerde uitstroom wordt gedefinieerd als het aandeel van de totale bevolking tussen 18 en 24 jaar dat ISCED-niveau 2 (lager secundair onderwijs) of lager heeft bereikt en geen onderwijs of opleiding heeft gevolgd in de vier weken voor de Arbeidskrachtenenquête¹¹. Het aandeel jongens is groter dan meisjes. In hun onderzoek naar vroege schoolverlaters in Vlaanderen definiëren Van Landeghem, Goos en Van Damme (2010) de ongekwalificeerde uitstroom per kalenderjaar. Per schooljaar bekijken ze het aandeel meisjes en jongens die ongekwalificeerd het secundair onderwijs beëindigen. Bovendien baseren ze zich daarbij op de gehele Vlaamse bevolking, en niet op een steekproef. Het nadeel is dat de

¹⁰ Zie <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/Pages/2011-01-24-studiedag-projecties.aspx>

¹¹ De enquête naar de arbeidskrachten (EAK), in België opgezet door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, is een sociaal-economische enquête bij de huishoudens met als voornaamste doelstelling de populatie in de actieve leeftijd (vanaf 15 jaar) op te delen in drie exhaustieve en onderscheiden groepen (nl. tewerkgestelde personen, werklozen, en niet-actieve personen), en over elk van deze categorieën beschrijvende en verklarende gegevens te verstrekken. De enquête naar de arbeidskrachten vertrekt van een steekproef van de volwassen bevolking (15 jaar en ouder) van het Rijk en betreft ongeveer 91 000 individuen.

cijfers minder recent zijn dan deze van de Arbeidskrachtenquête. Voor 2007 bedraagt de uitstroom zonder diploma voor jongens 18,3% en voor meisjes 10,9%. Hier zien we een veel groter verschil tussen de geslachten.

In het lager onderwijs heeft 1,64% van de leerlingen te kampen met een schoolse achterstand van twee jaar of meer. In het secundair onderwijs stijgt dit tot 6,67% van het aantal leerlingen. Dit is onder meer een gevolg van het sterk differentiërend karakter van het onderwijssysteem in het secundair onderwijs.

Vanaf het eerste middelbaar moeten leerlingen een keuze maken tussen ASO, TSO en BSO.

Vaak komen leerlingen terecht in een **watervalstelsel**, waarbij het makkelijk dalen of vallen is. Maar opnieuw naar boven geraken, wordt vrijwel onmogelijk.

Het aantal deelnemers aan levenslang leren is in drie jaar tijd verder gedaald, ongeacht hun studieniveau. Om de decenniumdoelstelling te behalen, moet deze trend doorbroken worden.

De **secundaire indicatoren** geven de jaarlijkse studiekosten per studieniveau weer. Ook de kwaliteit van het schoolleven wordt onder de loep genomen: in 2005-2006 ging 21,6% van de leerlingen van 11, 13 en 15 jaar graag naar school. 12,2% werd dat schooljaar gepest. Omdat kinderen een groot deel van hun leven op school doorbrengen is het belangrijk dat ze zich er goed voelen. Een kwaliteitsvol schoolsysteem wordt gekenmerkt door een sociaal inclusief schoolklimaat, ondersteunende relaties met leeftijdsgenoten en goede resultaten met een laag stressniveau. Kinderen moeten met een gezonde dosis zelfvertrouwen naar school kunnen gaan (Bradshaw, Hoelscher et al., 2007).

3.5.2 Beleidsinitiatieven

Gelijke Kansen voor diverse leerlingen

In de beleidsbrief onderwijs 2010-2011 (Smet, 2010) luidt een van de strategische doelstellingen 'Kansen geven aan elk talent'. De armoede bestrijden en de sociale inclusie bevorderen zijn enkele van de operationele doelstellingen. Ook in het Vlaams Jeugdbeleidsplan (2010) wordt de nadruk gelegd op de grote diversiteit die er onder de schoolgaande jeugd heerst. Het plan pleit voor kwaliteitsvolle, diverse en inclusieve leeromgevingen. Het begrip '**brede school**'

wordt hier vermeld. Met een brede school wordt het oprichten van een netwerk van zorg, opvoeden, leren en ondersteuning bedoeld om kinderen en jongeren beter te begeleiden in hun ontwikkeling. Het netwerk waar de school centraal staat, werkt samen met onder meer (buitenschoolse) kinderopvang, jeugdwerkorganisaties, culturele organisaties, sportverenigingen, armoedeverenigingen, speelpleinwerkingen en andere.

Maatregelen

Om ervoor te zorgen dat iedereen die recht heeft op een studietoelage er ook een ontvangt, onderzoekt de overheid de mogelijkheid om een studiefinanciering automatisch toe te kennen. Ook wil men de participatie aan het kleuteronderwijs stimuleren en ouders sensibiliseren door het recht op de **schooltoelage** in het kleuteronderwijs te koppelen aan een regelmatige aanwezigheid. Indien een kleuter gedurende twee jaar te weinig aanwezig is, dan zal de schooltoelage teruggevorderd worden. Het louter 'bestrafen' van deze ouders gaat evenwel voorbij aan de vaak structurele onderliggende redenen van deze afwezigheden. Het gevaar is reëel dat indien mensen hun toelage kwijtspelen, ze ook hun motivatie verliezen om hun kinderen naar het kleuteronderwijs te brengen. Via het beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin wil de overheid afspraken maken om een maximaal aantal ouders van niet-ingeschreven kleuters te bereiken en hen te informeren over het belang van kleuteronderwijs. Net zoals bij kinderopvang is het belangrijk dat mensen in armoede hierbij nauw betrokken worden.

Het probleem met het kleuteronderwijs in Vlaanderen is volgens Groenez (2003) niet zozeer de participatiegraad, maar meer het **verschil in instapleeftijd**. De meerderheid van de tweeënhalf- en driejarigen die niet ingeschreven zijn, zijn kinderen uit kansengroepen zoals laaggeschoolde ouders, allochtone en werkloze ouders. Daarom is er sinds enkele jaren een debat aan de gang om de leerplicht te vervroegen naar vijf jaar. Nicaise (2008) pleit voor een leerplicht vanaf drie jaar. Het Kinderrechtencommissariaat (2010) is voorstander van deze vroege leerplicht op voorwaarde dat ouders gesensibiliseerd worden over het belang van het kleuteronderwijs. Vermoedelijk zal deze verplichting voor mensen in armoede enkel een goede zaak zijn als er ook

een bijsturing komt van het kleuteronderwijs (kleinere klassen, brugfiguren, ...).

De overheid wil de participatie van jongeren uit kansengroepen aan het hoger onderwijs verhogen. Ze doet dit door de studiefinanciering verder uit te breiden naar studenten in het hoger beroepsonderwijs en naar deelnemers aan een diplomagericht of kwalificatiegericht opleidingstraject.

In het kader van 'levenslang leren' besliste de Vlaamse Regering dat vanaf 1 augustus 2010 opleidingscheques enkel nog gelden voor arbeidsmarktgerichte opleidingen. De **niet-arbeidsmarktgerichte opleidingen** in het kader van levenslang leren komen dus niet meer in aanmerking. Vooral naar kansarmen heeft levenslang leren een empowerend effect. Trajectwerking 'op maat' zou rekening moeten houden met de persoonlijke interesses van de student.

3.6 Samenleven

3.6.1 Evolutie

→ Armoede

Het percentage personen dat deelneemt aan sportieve, recreatieve of artistieke activiteiten neemt de voorbije drie jaar toe, zowel bij mensen onder als boven de armoedegrens. Toch blijft de **kloof tussen arm en niet-arm even groot**. De doelstelling dat de netwerken van mensen in armoede moeten verbreden, is niet behaald. Ook zijn de drempels voor mensen in de armoede wat betreft participatie niet weggewerkt.

Het aantal personen dat aangeeft nooit een museum, tentoonstelling of galerij te bezoeken, is erg hoog voor wie enkel een diploma lager secundair onderwijs heeft. De kloof tussen laag- en hoogopgeleiden groeit. Wat betreft de participatie aan theater- en toneelvoorstellingen van een amateurgezelschap wordt de kloof wel kleiner. Deze indicator is positief geëvolueerd.

Deels komt dit doordat hooggeschoolden minder participeren aan theater of een toneelvoorstelling van een amateurgezelschap.

Steeds meer mensen kunnen zich internetverbinding aanschaffen: slechts 3,6% heeft nog geen internet in huis. Het aantal mensen dat zich jaarlijks niet een week buitenshuis vakantie kan veroorloven, stijgt naar 17,4% ten opzichte van de nulmeting (14,5%).

→ Kinderen en jongeren

Ook voor kinderen is het kunnen deelnemen aan de samenleving heel belangrijk. Kansarme gezinnen krijgen vaak minder de kans om te participeren omdat de kostprijs te hoog is, of omdat ze zich niet vertrouwd voelen in een vereniging. 18,9% van de min 18-jarigen leeft in een huishouden dat zich geen week vakantie buitenshuis kan veroorloven.

De cijfers van de JOP-monitor geven een overzicht van het al dan niet lid zijn van een bepaalde vereniging naar onderwijsstroom. In 2008 is 20,5% van de 14-18-jarigen in het algemeen secundair onderwijs (ASO) lid van een jeugd- of jongerenbeweging. In het beroepssecundair onderwijs (BSO) gaat slechts 6,3% naar een jeugdbeweging. 53,7% van de ASO-leerlingen en 45,7% van de leerlingen uit het technisch secundair onderwijs (TSO) zijn actief lid van een sportvereniging. Voor leerlingen in het BSO halveert dit percentage naar 26,2%. Ook het lidmaatschap van een (amateur-) kunstbeoefeningsvereniging is verschillend: 22,2% van de ASO-studenten is lid tegenover 3,4% van de BSO-studenten. De **ongelijkheid in participatie** is uitgesproken aanwezig in het secundair onderwijs. 5% van de huishoudens met kinderen heeft geen internet omwille van financiële redenen.

3.6.2 Beleidsinitiatieven

→ Armoede

Gezinnen in armoede kunnen door **verschillende drempels** niet gelijk deelnemen aan het maatschappelijke leven. Financieel is het moeilijk om bijvoorbeeld toegangstickets te kopen, het lidgeld te betalen, een uniform of sportkledij aan te schaffen. Andere praktische zaken spelen ook een rol zoals de beperkte vervoersmogelijkheden en drempels tot de kinderopvang. Bovendien vinden deze gezinnen moeilijk de juiste informatie over het aanbod, weten ze niet hoe zich te gedragen en voelen ze zich geremd uit angst de ongeschreven codes te overtreden. Hierdoor raken ze in een sociaal isolement wat hun situatie enkel nog bemoeilijkt. Het overheidsbeleid van de voorbije jaren mikte dan ook op het wegwerken van deze drempels. Door de participatiesurvey van 2009 weet men dat het verenigingsleven een groot bereik kent, maar dat de deelname ongelijk onder de bevolking gespreid is. Hoogopgeleiden participeren meer dan laagopgeleiden, mannen meer dan vrouwen, werkenden meer dan

werklozen en zieken en studenten meer dan niet-studenten (Smits, 2011).

Sinds een tweetal decennia **participeren** mensen in armoede op regelmatige basis aan het beleid. Via het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen worden mensen in armoede geconsulteerd over het armoedebelief. Ook tijdens het opstellen van het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding werden deze verenigingen en anderen betrokken. In het Voortgangsrapport van het Actieplan (Vlaamse Overheid, 2010) wordt tot doel gesteld om deze verenigingen maximaal te ondersteunen. Echter, dit gebeurt nooit in concrete termen. Tot nu toe worden de verenigingen slechts in beperkte mate gefinancierd.

In het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding wordt ook gewag gemaakt van een algemene **Vlaamse vrijetijdskaart**. Deze kaart moet drempelverlagend werken en verschillende activiteiten aanbieden aan een voordelige prijs. Het voordeel van een algemene kaart is dat het niet stigmatiserend werkt. Nadeel is dat de kans bestaat dat deze kaart gecommmercialiseerd wordt door bijvoorbeeld betalingsmogelijkheden en sms-diensten te koppelen aan de kaart (Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, 2010). Momenteel loopt er een proefproject in de stad Aalst. Op vlak van toerisme wordt een project opgestart om 'niet-georganiseerde mensen in armoede' te bereiken. Hiervoor werd 125.000 euro voorzien. Ook het Steunpunt Vakantieparticipatie wordt verder uitgebreid.

→ Kinderen en jongeren

In juni 2010 werd via een omzendbrief (Courard, 2010) bekend dat de OCMW's een **extra toelage** krijgen om de participatie van kansarme minderjarige kinderen te verhogen. Gezinnen snoeien in hun uitgaven als gevolg van de economische crisis. Kansarme kinderen zijn hier vaak de eerste slachtoffers van. Daarom stelt de regering een bijkomend budget ter beschikking om kinderen en/of ouders de kans te geven om deel te nemen aan sociale programma's. De lijst met activiteiten die gesubsidieerd kunnen worden, ligt vast. Het kan gaan van taalbeheersing, muzikale ontwikkeling tot het ten laste nemen van al dan niet verplichte schoolkosten. Deze maatregel geldt slechts voor één jaar. Interessant zou zijn dat

deze maatregelen voor kansarme kinderen structureel in het beleid verankerd zouden worden.

Met het **Participatiedecreet** (Vlaamse Regering, 2008) van 2008 werd de participatie van mensen in armoede in het cultuur-, jeugd-, en sportbeleid beoogd. Een doelgroepgerichte en sectoroverschrijdende aanpak was het uitgangspunt. De focus ligt op kansengroepen: personen in armoede, mensen van diverse etnisch-culturele afkomst, gedetineerden, mensen met een handicap en gezinnen met jonge kinderen. Dit jaar wordt het participatiedecreet geëvalueerd. Het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen pleit onder andere voor een duidelijke focus op mensen in armoede bij alle onderdelen van het participatiedecreet. Ook willen zij een betere afstemming op Vlaams niveau tussen de beleidsdomeinen cultuur, jeugdwerk en sport. Voor wat betreft de vrijetijdskaart ijveren ze voor meer transparantie in de verschillende systemen om verdere versnippering op lokaal niveau te vermijden. Proeftuinen die zich richten tot jongeren in armoede hebben hun meerwaarde bewezen en zouden een structurele inbedding moeten kunnen krijgen.

Het Kinderrechtencommissariaat vindt dat dit participatiebeleid aan een **informatiebeleid** gekoppeld moet worden. Kansarme minderjarigen gericht informeren over hun rechten, zal de toegankelijkheid bevorderen van overheidsdiensten binnen verschillende sectoren. Ook mogen de bijkomende mobiliteitsproblemen niet uit het oog verloren worden. Toegankelijke dienstverlening houdt ook in dat deze diensten makkelijk bereikbaar zijn zonder teveel extra kosten.

4. Besluit

4.1 Evaluatie van de armoede

Wat leren deze actuele cijfers over de armoedeproblematiek? We bekijken de verschillende domeinen waarvoor doelen werden geformuleerd.

→ Gezondheid

Mensen die in armoede leven voelen zich **minder gezond** dan wie niet met armoede kampt. Meer dan dubbel zoveel mensen in armoede ervaren hun gezondheid als slecht tot zeer slecht. De kloof in subjectief gezondheidsgevoel is bij mensen boven en onder de armoedegrens wel licht gedaald ten opzichte van de nulmeting. De daling heeft niet te maken met een verbeterd gezondheidsgevoel bij mensen in armoede, maar wel met een verslechterd gezondheidsgevoel bij wie niet arm is. Lagergeschoolden leven nog steeds minder lang in goede gezondheid dan hogergeschoolden. De drempels tot de gezondheidszorg zijn dus niet weggenomen. Dit blijkt uit het percentage personen dat aangeeft gezondheidszorgen uit te stellen omwille van financiële redenen. Dit percentage is gestegen bij mensen boven én onder de armoedegrens, maar de minst bemiddelden worden ook hier het hardst getroffen.

Om het tijt te keren, is een betere afstemming nodig van het **gezondheidsbeleid op kansengroepen**. Preventiecampagnes kunnen gericht zodat ze meer mensen in armoede bereiken. Het Vlaamse Basisdecreet voor Sociale Bescherming is onvoldoende georiënteerd op armoedebestrijding. Wat zijn de eventuele gevolgen van dit decreet voor lagere inkomens? Wordt de gezondheidszorg voor hen betaalbaar? De derdebetalersregeling moet meer bekend worden en de procedures hieromtrent eenvoudiger.

→ Arbeid

8,5% van de bevolking leeft in een huishouden zonder inkomen uit betaald werk. De cijfers van deze indicator zijn redelijk stabiel, dus van een verbetering of van een halvering van dit aantal is

er geen sprake. Het spreekt voor zich dat deze huishoudens een groot risico lopen om een inkomen lager dan de armoedegrens te hebben. Ondanks de anticrisismaatregelen die succes boekten, is de **werkloosheidsgraad** verder blijven stijgen.

De gevolgen van de crisis zijn ongelijk verdeeld: kansengroepen hebben meer kans om werkloos te raken en dat voor langere tijd. Vooral laaggeschoolden, jongeren en ouderen worden door de crisis getroffen. Cijfers geven aan dat de werkloosheidsgraad ten opzichte van de nulmeting daalt voor iedereen, behalve voor de jongeren. We noteren in 2009 een stijging van 12,5% naar 15,7%. Ook het percentage schoolverlaters dat na één jaar nog werkzoekend is, neemt weer toe. Deze jongeren missen de kans om ervaring op te doen en dit heeft negatieve gevolgen voor hun verdere loopbaan. Een job is geen garantie om aan armoede te ontsnappen: 3,2% van de werkenden ontvangt een loon onder de armoederisicogrens. Het is belangrijk dat het beleid niet enkel vasthoudt aan een eng activeringsdiscours maar ook aandacht blijft hebben voor de mensen die ver van de arbeidsmarkt verwijderd zijn. De aanbeveling van de Europese Commissie inzake actieve inclusie kan hier als leidraad dienen. Behalve mensen aan werk helpen wordt ook gepleit voor voldoende inkomenssteun en toegang tot kwalitatieve dienstverlening.

→ Inkomen

10,1% van de Vlaamse bevolking heeft een inkomen **onder de armoedegrens**. Voor elke categorie is dit percentage gedaald. Toch lopen de kansengroepen in 2009 nog steeds meer armoederisico dan gemiddeld: de alleenstaanden 15,7%, de eenoudergezinnen 22,3% en de ouderen 20,2%. Het decenniumdoel ligt nog veraf. De sociale uitkeringen en de minimumlonen voor bepaalde gezinstypes liggen nog steeds onder de armoedegrens. Op deze manier worden mensen gedwongen in de armoede. De welvaartsaanpassing biedt niet voldoende soelaas. De uitkeringen moeten opgetrokken worden naar de armoedegrens. Ondanks het relatief stabiele armoederisico-

percentage, stijgt de voorbije drie jaar het percentage personen dat aangeeft moeilijk rond te komen. Dit kan te maken hebben met het leven dat duurder is geworden met als gevolg een toenemende druk op het huishoudbudget. Vooral mensen met weinig financiële reserves worden hierdoor getroffen. Dat blijkt ook uit de enorme toename (+ 47%) van het aantal collectieve schuldbemiddelingen.

→ Wonen

Het aantal personen op de wachtlijsten van de sociale woningen is de afgelopen jaren sterk gestegen. In 2009 stonden 83.768 personen op een wachtlijst voor een sociale huurwoning. Dat is een toename van ongeveer 7.000 personen op vier jaar tijd. Het tekort aan sociale woningen wordt groter en de doelstelling van het beleid om tegen 2020 43.000 extra sociale huurwoningen te bouwen, wordt jaarlijks onwaarschijnlijker. De mensen die in aanmerking komen voor een sociale woning (waaronder zij die op de wachtlijst staan) zijn dus veelal genoodzaakt hun **toevlucht** te nemen tot de **private huurmarkt**. De huursubsidie kan hier zoden aan de dijk brengen, maar door de afhankelijkheid van de kwaliteit van de woning, worden weer de allerzwaksten uitgesloten. Huurders besteden gemiddeld 23,9% van het huishoudbudget aan de huurprijs. Dat is een daling. Dit gemiddelde verdoezelt dat mensen met een lager inkomen een hoger aandeel van hun inkomen aan wonen besteden. De woonquote voor de laagste inkomens is de laatste jaren immers niet gedaald.

Op het vlak van de kwaliteit van woningen zijn **huurders het slechtste af**.

Niet onbelangrijk: 23,5% van de eigenaars geeft aan dat ze in een woning leeft met een gebrek aan comfort. Bij de huurders loopt dit zelfs op tot 40%. Een gebrek aan comfort wordt gedefinieerd als het niet beschikken over minstens één van deze zaken: bad/douche, toilet, centrale verwarming en warm stromend water. Ontoereikende kwaliteit betekent minstens een van de volgende problemen: lekkend dak, vochtige muur of vloer, rottend raamwerk of te donker.

Steeds meer mensen kunnen hun energiefacturen niet meer betalen. Deze stijgende evolutie is al verschillende jaren aan de gang, maar tot nu toe is ze nog niet gestuit. Tussen 2006 en 2009 is het aantal klanten bij de sociale leverancier voor elektriciteit met 36%

gestegen, voor aardgas met 105%. De sociale leverancier levert niet noodzakelijk aan de goedkoopste tarieven. De minderheid van de klanten is 'beschermd' (uitkeringsgerechtigden) en mag energie aan een sociaal tarief afnemen. De grote meerderheid is echter niet beschermd en wordt gedwongen om, ondanks de betalingsproblemen, het tarief van de 'sociale' leverancier te betalen dat duurder kan zijn dan bij andere energieleveranciers. Tot dusver heeft het beleid hiertegen nog geen maatregelen genomen.

→ Onderwijs

Het percentage 15-jarigen dat ondermaats scoort op **geletterdheid** daalt zacht in vergelijking met 2006: 13,4% kan enkel de meest eenvoudige leestaken oplossen. De vooropgestelde daling naar 3% is dus nog niet ingezet. De kloof tussen autochtone en allochtone leerlingen op vlak van geletterdheid en wiskunde is de afgelopen drie jaar wel gedaald. Dit heeft te maken met een lichte stijging van de vaardigheden van de allochtone leerlingen en een daling van de vaardigheden van de autochtone leerlingen. Het aantal schoolgaande kinderen en jongeren dat een achterstand van twee of meer jaren heeft, neemt de afgelopen jaren toe, zowel in het secundair als het lager onderwijs. Het Gelijke Onderwijskansen (GOK)-beleid heeft deze tendens nog niet kunnen omkeren. Het aantal deelnemers aan levenslang leren is in drie jaar tijd verder gedaald, ongeacht het studieniveau ervan. Concrete beleidsmaatregelen die het levenslang leren voor iedereen stimuleren, passen veelal niet in het eng activeringsdiscours, dat louter gericht is op arbeidsmarktgerichte opleidingen. Hierdoor wordt de kans gemist om kansarmen via levenslang leren te empoweren. Het percentage ongekwalificeerde uitstroom uit het secundair onderwijs is gedaald ten opzichte van de nulmeting in 2006. Ten opzichte van vorig jaar blijft het stabiel.

→ Samenleven

De voorbije drie jaar stijgt de deelname aan sportieve, recreatieve of artistieke activiteiten, zowel bij wie zich boven als onder de armoedegrens bevindt. Toch blijft de kloof tussen arm en niet-arm hier stabiel. De **drempels om te participeren** aan het verenigingsleven zijn nog niet weggewerkt. Het aantal mensen dat zich jaarlijks geen week

vakantie buitenshuis kan veroorloven, stijgt dan weer tot 17,4%. De uitbreiding van het Steunpunt Vakantieparticipatie is dus meer dan welkom. Ook het verder uitbouwen en uniformiseren van een Vlaamse vrijetijdskaart is een must.

Meer mensen kunnen zich een internetverbinding aanschaffen: slechts 3,6% heeft nog geen internet in huis. Hoewel de materiële toegang veralgemeend is, treedt er een ongelijkheid op in het gebruik van het internet. De sociaal beter gesitueerde Belgen maken meer gebruik van diensten die online worden aangeboden (vacatures, vastgoed zoeken, belastingen invullen), terwijl de sociaal zwakkeren enkel gebruik maken van sociale netwerksites en spelletjes. Internetmogelijkheden die kunnen bijdragen tot hun maatschappelijke integratie gaan aan hen voorbij (Brotcorne, Dekelver et al., 2010).

4.2 Kinderen en jongeren in armoede

Jaarlijks geeft Kind en Gezin weer hoeveel kinderen in een kansarm gezin geboren worden. De definitie die voor 'kansarm gezin' gebruikt wordt, is multidimensioneel en wordt daarom als algemeen en domeinoverschrijvend beschouwd. Zo blijkt dat 8,3% van de kinderen in een kansarm gezin geboren zijn in 2009¹². Dit aandeel is in tien jaar bijna verdubbeld (4,8% in 1999). Aangezien armoede dikwijls van in de wieg wordt meegegeven, is deze aanhoudende stijging verontrustend. Het bestrijden van kinderarmoede moet hoger op de agenda geplaatst worden.

We geven hier een overzicht van de problematiek. Dikwijls bekijken we de situatie van kinderen onrechtstreeks via het gezin. Waar het kan, brengen we kinderen zelf in beeld.

→ Gezondheid

29,2% van de alleenstaanden met kinderen stelt gezondheidszorgen uit omwille van financiële redenen. Dat percentage ligt veel hoger dan dat voor de Belgische huishoudens in het algemeen (13,6%) of voor de koppels met kinderen (11,2%). De invoer van een algemene regeling van het derdebetalerssysteem, ook voor kinderen, zou hier iets aan kunnen veranderen.

De kans dat een baby sterft bij de geboorte of in het eerste levensjaar is 1,5 of 1,87 keer groter wanneer de moeder respectievelijk een diploma lager of hoger secundair behaalde, dan wanneer ze een universitair diploma heeft. Ook de nationaliteit van de moeder wijzigt de kans op het overlijden van kinderen in het eerste levensjaar. Dit wijst erop dat de sociale ongelijkheid op vlak van gezondheid reeds ontstaat vanaf de geboorte. Het is belangrijk dat de overheid deze ongelijkheden aan de basis uitroeit en maatregelen neemt die kinderen **vanaf het prille begin alle kansen** geven. Een goede gezondheid ligt aan de basis van de verdere ontwikkeling van het kind. De geplande kindpremie brengt hier helaas weinig soelaas. De bedragen zullen te laag zijn om echt een verschil te maken. Bovendien is het belangrijk om kansarme ouders op een gepaste manier opvoedingsondersteuning te bieden.

→ Arbeid

6% van de kinderen groeit op in een huishouden zonder werk. Deze situatie is niet wenselijk op financieel vlak, maar ook niet voor de ontwikkeling van het kind. De **tewerkstelling van de moeder** blijkt in grote mate kinderen tegen armoede te beschermen. Alleenstaande moeders scoren op dit vlak minder goed. 65,5% van de alleenstaande moeders met een kind of een jongste kind jonger dan 12 jaar, werkt. Het percentage ligt een ruime 10% hoger (76,3%) voor moeders die samenwonen met een partner. Moeders moeten dus gestimuleerd worden om te gaan werken en toegang krijgen tot een betaalbare, toegankelijke en beschikbare kinderopvang. Momenteel is dit niet het geval. Bovendien blijkt uit de cijfers dat weinig kansarme gezinnen de weg naar de kinderopvang vinden. Er is wel een voorrangregeling voor kwetsbare gezinnen: 20% van de opvangcapaciteit wordt voorbehouden voor deze gezinnen. Mensen in armoede moeten evenwel gemotiveerd kunnen worden om hun kinderen naar de opvang te brengen. Het is daarom nodig dat in de kinderopvang voldoende kennis aanwezig is over de situatie waarin mensen in armoede verkeren. Ook kunnen ouders meer betrokken worden bij de opvang. Gezien de beperkte opvangplaatsen en het

¹² Een gezin wordt door Kind en Gezin als kansarm beschouwd als een gezin aangeeft zwak te staan op drie of meer van deze criteria: het maandinkomen van het gezin, de opleiding van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de arbeidssituatie van de ouders, de huisvesting en de gezondheid.

verwachte toenemend aantal kinderen, is het creëren van nieuwe plaatsen noodzakelijk.

→ **Inkomen**

Het (financiële) armoederisico voor kinderen onder de 18 jaar bedraagt 9,8% in Vlaanderen volgens de Belgische armoedegrens. Vergeleken met de Vlaamse armoedegrens loopt dit percentage op tot 13%. 18,6% van de min 18-jarigen leeft in een huishouden waar men aangeeft moeilijk rond te komen. Een benarde financiële situatie hypothekeert de participatiemogelijkheden van de kinderen, maar zorgt ook voor een stressvol klimaat om in op te groeien. Oplossingen bestaan uit ofwel het gezinsbudget op te krikken via uitkeringen, ofwel de uitgaven van de huishoudens te beperken. Langs inkomenszijde kan men het budget dat berekend werd voor een veilige kindertijd in acht nemen bij het bepalen van de uitkeringen aan gezinnen met kinderen. Langs uitgavenszijde pleit het Kinderrechten-commissariaat voor het goedkoop of gratis aanbieden van verschillende diensten voor kinderen zoals gezonde maaltijden op school, beperkte schoolkosten en/of gratis toegang tot vrijetijds- en culturele activiteiten. Op deze manier worden de uitgaven beperkt en krijgen kinderen een eerlijke toegang, onafhankelijk van de financiële situatie in hun gezin.

→ **Wonen**

In 2009 woonde 25,4% van de kinderen in een woning met een gebrek aan comfort. 28,9% van de kinderen ervaart een of meerdere gebreken aan de woonomgeving. Lawaai van de burens of van de straat, vervuiling of andere hinder veroorzaakt door verkeer of industrie, vandalisme of criminaliteit in de buurt, afgelegen en niet goed bereikbaar met het openbaar vervoer en/of een weinig nette buurt, worden als gebreken van de woonomgeving beschouwd. De woning en de leefomgeving kunnen aan kinderen ontwikkelingskansen bieden of ontnemen. Toch worden er weinig beleidsinitiatieven genomen die kinderen centraal plaatsen. Er is behoefte aan **toegankelijke sociale woningen** voor jongeren en een groter aanbod voor jongeren die op eigen benen willen staan. Een betere bereikbaarheid van diensten en verenigingen is in het voordeel van kansarme

gezinnen. De bereikbaarheid kan gestimuleerd worden door middel van een betaalbaar en uitgebreid openbaar vervoer.

Met het oog op het toenemend aantal kinderen de komende jaren, moeten er ook maatregelen komen om **aangepaste woonomgevingen** voor kinderen te voorzien.

→ **Samenleven**

Er is een duidelijk verband tussen deelname aan het verenigingsleven voor jongeren tussen 14 en 18 jaar en de **gevolgde studierichting**. In 2008 is 20,5% van de 14-18-jarigen in het ASO lid van een jeugd- of jongerenbeweging. In het BSO gaat slechts 6,3% naar een jeugdbeweging. 53,7% van de ASO-leerlingen is actief lid van een sportvereniging. Bij de leerlingen in het BSO halveert dit percentage naar 26,2%. Ook het lidmaatschap aan een (amateur-) kunstbeoefeningsvereniging (dansvereniging, harmonie, straattheater, circusschool, toneel of jeugdkoor) is verschillend: 22,2% van de ASO-studenten is lid tegenover 3,4% van de BSO-studenten.

5% huishoudens met kinderen heeft geen internet omdat het te duur is. 18,9% van de min 18-jarigen leeft in een huishouden dat zich jaarlijks geen week vakantie buitenshuis kan veroorloven. Algemeen is het bekend dat de participatie aan het verenigingsleven van gezinnen in armoede lager ligt dan gemiddeld. Nochtans is dit een hefboom voor kinderen en jongeren om hun ontwikkeling en vaardigheden te stimuleren en om uit het isolement van armoede te geraken.

BIJLAGEN

**Tabellen met de indicatoren
van de Armoedebaarometer en
de kinderarmoede**

Bibliografie

Algemene indicator domeinoverschrijdend kinderarmoede

Het aandeel van de kinderen geboren in een kansarm gezin	(2009) 8,3%	Kind en Gezin, Het kind in Vlaanderen
--	----------------	---------------------------------------

Tabel 1: Gezondheid

INDICATOR ARMOEDE	NULMETING 2008	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BAROMETER 2011	BRON
G1: Subjectief gezondheidsgevoel: % mensen dat de eigen gezondheid als slecht tot zeer slecht ervaart <ul style="list-style-type: none"> • Boven armoedegrens • Onder armoedegrens 	4,4% 13,3%	4,2% 15,5%	5,0% 10,9%	5,7% 13,7%	EU-SILC ¹³ Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens(2006, 2007)
G2: Levensverwachting in goede gezondheid: Aantal jaren dat iemand naar verwachting nog gezond zal leven op de leeftijd van 25 jaar: Mannen <ul style="list-style-type: none"> • Lager onderwijs • Hoger onderwijs Vrouwen <ul style="list-style-type: none"> • Lager onderwijs • Hoger onderwijs 	Cijfers 1997, België Mannen 32,6 jaar 43,5 jaar Vrouwen 33,3 jaar 43,4 jaar	Geen nieuwe cijfers	Geen nieuwe cijfers	Mannen 36,7 jaar 46,3 jaar Vrouwen 28,9 jaar 41,3 jaar	Gezondheidsenquête België
G3: Betaalbaarheid: % personen dat gezondheidszorgen moet uitstellen om financiële redenen <ul style="list-style-type: none"> • Boven armoedegrens • Onder armoedegrens 	0,4% 3,9%	0,8% 4,4%	0,8% 4,7%	1,0% 4,2%	EU-SILC Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens
SECUNDAIRE INDICATOREN					
Totale dekingsgraad van borstkankerscreening in Vlaanderen (2006-2007) ¹⁴ :					
Vrouwen met recht op een verhoogde tegemoetkoming: 54%					
Vrouwen zonder recht op een verhoogde tegemoetkoming: 67%					

¹³ Gegevens van de EU-SILC enquête zijn afkomstig van de FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.

¹⁴ Bron: Programma borstkankerscreening, rapport nr. 7 van het Interministerieel Agentschap.

INDICATOR KINDEREN EN JONGEREN	NULMETING	BRON
<p>G1k: Betaalbaarheid: % huishoudens die gezondheidszorgen moeten uitstellen om financiële redene</p> <ul style="list-style-type: none"> • Algemeen • Eenoudergezin • Koppel met kinderen 	<p>(2008)</p> <p>13,6% 29,2% 11,2%</p>	<p>Gezondheidsenquête België</p>
<p>G2k: Toegang tot kwaliteitsvol voedsel met adequate voedingswaarde</p> <ul style="list-style-type: none"> • % min 15-jarigen die dagelijks fruit/groenten eten • % min 15-jarigen die minstens eenmaal per week vis eten 	<p>(2008)</p> <p>69,9% / 84,7% 58,2%</p>	<p>Gezondheidsenquête België</p>
<p>G3k: Foeto-infantiele sterfte: het sterfterisico¹⁵ via Odd's ratio¹⁶ naargelang <i>De opleiding van de moeder</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Universiteit • Lager Secundair Onderwijs • Hoger Secundair Onderwijs <p><i>De nationaliteit van de moeder</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • België: 1 • Andere EU-landen • Turkije • Marokko • Andere 	<p>(2005-2006)</p> <p><i>De opleiding van de moeder</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Universiteit: 1 • Lager SO: 1,50 • Hoger SO: 1,87 <p><i>De nationaliteit van de moeder</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • België: 1 • Andere EU: 0,75 • Turkije: 1,25 • Marokko: 1,69 • Andere: 1,64 	<p>Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: cijfers geboorten, Vlaanderen</p>

¹⁵ Sterfte bij geboorte of in het eerste levensjaar.

¹⁶ Een berekeningsmethode om kansen met elkaar te vergelijken. De kans dat een gebeurtenis zich voordoet in één groep wordt vergeleken met de kans in een referentiegroep. B.v. per jaar sterven 12 op 1.000 mannen en 7 op 1.000 vrouwen. De Odd's ratio voor mannen ten opzichte van vrouwen is dan $12/7 = 1,7$. Het risico om te overlijden is voor mannen 1,7 keer groter dan voor vrouwen (de Odd's ratio voor de referentiegroep is dan altijd 1).

Tabel 2: Arbeid

INDICATOR ARMOEDE	NULMETING 2008	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BAROMETER 2011	BRON
A1: % van de bevolking dat leeft in een huishouden zonder inkomen uit betaald werk: <ul style="list-style-type: none"> • Percentage kinderen • Percentage volwassenen 	6,5% 9,2%	5,7% 8,2%	5,9% 7,9%	6,0% 8,5%	Steunpunt WSE Vlaanderen
A2: Werkloosheidsgraad van kansengroepen: <ul style="list-style-type: none"> • Algemeen • Laaggeschoolden • Ouderen • Jongeren • Niet EU-burgers 	5,0% 7,5% 4,8% 12,5% 25,2%	4,4% 6,3% 4,0% 11,7% 21,4%	3,9% 6,0% 3,6% 10,5% 23,3%	5,0% 6,9% 3,9% 15,7% 21,6%	Steunpunt WSE Vlaanderen
A3: % schoolverlaters dat na één jaar nog naar werk zoekt	Schoolverlaters na schooljaar 2004-2005 12,9%	Schoolverlaters na schooljaar 2005-2006 10,9%	Schoolverlaters na schooljaar 2006-2007 9,8%	Schoolverlaters na schooljaar 2007-2008 12,0%	VDAB-studie Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen
A4: Langdurige werkloosheidsgraad: aandeel langdurig werklozen in de totale werkloze bevolking	44,6%	37,5%	39,2%	30,4%	Steunpunt WSE Vlaanderen EU-SILC
A5: % werkenden onder de armoederisicogrens	3,8%	3,1%	3,9%	3,2%	Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens
SECUNDAIRE INDICATOREN					
Tewerkstelling in sociale economie (1 januari 2010) ¹⁸ : Sociale werkplaatsen: 3.504 VTE ¹⁹ doelgroepwerknemers Beschutte werkplaatsen: capaciteit 14.224 VTE doelgroepwerknemers, 12.794 ingevuld Invoegbedrijven: capaciteit 5.800 VTE doelgroepwerknemers, 1.296 ingevuld Lokale diensteneconomie: 1.220 VTE doelgroepwerknemers Aandeel kansengroepen in niet-werkende werkzoekenden/trajectbegeleiding ²⁰ (2009): Kortgeschoolden: 43,9%/47,2% Allochtonen: 21,2%/26,8% Ouderen (>50jaar): 16,1%/16,5% Arbeidsgehandicapten: 10,3%/14,2%					

¹⁸ Gegevens van de EU-SILC enquête zijn afkomstig van de FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.

¹⁴ Bron: Programma borstkankerscreening, rapport nr. 7 van het Interministerieel Agentschap.

INDICATOR KINDEREN EN JONGEREN	NULMETING	BRON
A1k: % kinderen (<18 jaar) dat leeft in een huishouden zonder inkomen uit betaald werk	(2009) 6,0% (31/12/2006)	Steunpunt WSE Vlaanderen
A2k: % werkende moeders met een kind of jongste kind < 12 jaar <ul style="list-style-type: none"> • Samenwonend met partner • Alleenstaand 	<ul style="list-style-type: none"> • 76,3% • 65,5% 	Kind en Gezin Vlaanderen
A3k: Aantal plaatsen in kinderopvang per 100 kinderen: <ul style="list-style-type: none"> • Voorschoolse opvang (0-3 jaar) • Buitenschoolse opvang (3-12 jaar) 	(2009) <ul style="list-style-type: none"> • 36,8% • 5,2% 	Gemeentelijke kindrapporten Kind en Gezin Vlaanderen
A4k: Gebruik van kinderopvang: <ul style="list-style-type: none"> • Geen gebruik: kinderen in kansarm gezin/niet kansarm gezin • Beperkt gebruik: kinderen in kansarm gezin/niet kansarm gezin • Regelmatig gebruik: kinderen in kansarm gezin/niet-kansarm gezin 	(2009) <ul style="list-style-type: none"> • 70,4% / 28,7% • 8,7% / 5,6% • 21,0% / 65,7% 	Kind en Gezin, (Hedebouw&Peetermans, 2009) Vlaanderen

²⁰ Er is sprake van oververtegenwoordiging in de de trajectwerking wanneer het aandeel in de trajectwerking hoger ligt dan het aandeel bij de niet-werkende werkzoekenden. Dit is het geval voor de kortgeschoolden, allochtonen en arbeidsgehandicapten

Tabel 3: Inkomen

INDICATOR ARMOEDE	NULMETING 2008	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BAROMETER 2011	BRON
I1: Armoederisicopercentage na alle sociale overdrachten, pensioen inbegrepen <ul style="list-style-type: none"> • Algemeen • Alleenstaanden • Eenoudergezinnen • Ouderen (<65 jaar) 	11,4% 20,5% 23,8% 23,1%	10,9% 21,7% 27,6% 22,3%	10,0% 18,9% 28,5% 19,4%	10,1% 15,7% 22,3% 20,2%	EU-SILC Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens
I2: Subjectieve armoede: het % personen dat aangeeft het moeilijk te hebben om rond te komen	11,7%	9,6%	14,8%	15,2%	EU-SILC Vlaanderen
I3: % bevolking dat zich geen grote onverwachte aankoop (> € 750) kan veroorloven	11,8%	11,6%	13,6%	13,3%	EU-SILC Vlaanderen
I4: Overmatige schuldenlast: het aantal collectieve schuldenregelingen	5.736			8.423	Vlaams Centrum Schuldbeoordeling
I5: Armoedepercentage volgens regio van herkomst <ul style="list-style-type: none"> • Niet-Europese herkomst • Turkse herkomst • Marokkaanse herkomst • Italiaanse herkomst 	29,85% 58,94% 55,56% 21,49%	Geen update voorzien	Geen update voorzien	Geen update voorzien	'De kleur van armoede' KBS op basis gegevens Gezondheidsenquête en PSBH 2001
SECUNDAIRE INDICATOREN					
Bedrag minima voor loon, pensioen, invaliditeit, werkloosheid en leefloon Minimumloon ²¹ Vanaf 21 jaar: € 1.415,24 Vanaf 21,5 jaar + 6 maanden anciënniteit: € 1.452,80 Vanaf 22 jaar + 12 maanden anciënniteit: € 1.469,48 Minimum werkloosheidsuitkering Samenwonende met gezinslast: € 1.027,78 Samenwonende: € 647,14 Alleenwonende: € 863,46 Leefloon Alleenstaande: € 740,32					

²¹ Bedragen op 01/09/2010.

²² Het Gewaarborgd gemiddeld minimummaandinkomen is het minimumloon uit arbeid dat de werkgever in de privé-sector voor een voltijdse werknemer die 21 jaar of ouder is, moet garanderen.

<p>Samenwonende: €493,54 Samenwonende met een gezin te zijnen laste: €987,09 Minimumpensioen²³ Rustpensioen gezinsbedrag: €1.280,80 Rustpensioen alleenstaande: €1.024,98 Inkomensgarantie voor ouderen (IGO)²⁴ Gehuwde of samenwonende: €610,88 Alleenstaande: €916,32 Minimum invaliditeitsuitkering Regelmatig werknemer met gezinslast: €1.280,76 Regelmatig werknemer samenwonend: €878,92 Regelmatig werknemer alleenstaand: €1.024,92 Niet-regelmatig werknemers met gezinslast: €986,96 Niet-regelmatig werknemer samenwonend: €878,80 Niet-regelmatig werknemer alleenstaand: €1.024,92 Schuldenlast (toestand 30/11/10, cijfers voor België)²⁵ Aantal personen die een beroep doen op een collectieve schuldenregeling: 86.502 Aantal personen met een betalingsachterstand bij kredieten: 364.309</p>	<p>INDICATOR KINDEREN EN JONGEREN</p>	<p>NULMETING</p>	<p>BRON</p> <p>EU-SILC Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens</p> <p>EU-SILC Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens</p> <p>EU-SILC Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens</p> <p>Vlaams Centrum Schuldbemiddeling</p>
<p>A1k: Armoederisicopercentage bij kinderen < 18 jaar</p>	<p>(2009) 9,8%</p>		
<p>I2k: Subjectieve armoede: het % kinderen (< 18 jaar) dat leeft in een huishouden dat aangeeft het moeilijk te hebben om rond te komen</p>	<p>(2009) 18,6%</p>		
<p>I3k: % kinderen (<18 jaar) dat opgroeit in een huishouden dat zich geen grote onverwachte aankoop (> € 750) kan veroorloven</p>	<p>(2009) 20,2%</p>		
<p>I4k: % personen in schuldbemiddeling met kinderen ten laste</p>	<p>(2009) 39%</p>		

²³ Het maandelijkse minimumbedrag voor een rustpensioen voor iemand met een volledige loopbaan.

²⁴ Het IGO is een bijstandsregeling die de overheid verstrekt aan ouderen die de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar hebben bereikt en die door omstandigheden geen of geen volledige loopbaan hebben kunnen opbouwen.

²⁵ Centrale voor Kredieten aan Particulieren, maandverslag.

Tabel 4: Wonen

INDICATOR ARMOEDE	NULMETING 2008	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BAROMETER 2011	BRON
W1: Aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen	137.837	140.450	141.481	142.511	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)
W2: Aantal private huurwoningen in Vlaanderen	603.237 – 136.381 = 466.856 (toestand 2005)	Geen nieuwe gegevens beschikbaar	Geen nieuwe gegevens beschikbaar	Geen nieuwe gegevens beschikbaar	Woonsurvey en Woonschouwing 2005
W3: Aantal personen op de wachtlijsten voor een sociale huurwoning	76.726	Nieuwe update in 2010	Nieuwe update in 2010	83.768	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)
W4: Woonquote²⁷					
• huurders	27,8%	25%	26%	23,9%	EU-SILC ²⁹ Vlaanderen
• eigenaars ²⁸	21,7%	23%	18%	15,1%	
W5: % bevolking dat aangeeft dat de totale woonkosten een zware last vormen					
• Eigenaars	11,9%	9,7%	15,5%	12,9%	EU-SILC Vlaanderen
• Huurders	28,3% (2005)	20,3%	33,2%	33,8% (2009)	
W6: Aantal klanten sociale leverancier					
• Elektriciteit	53.645			72.978	VREG Vlaanderen
• Aardgas	37.948			50.721	
W7: % bevolking dat leeft in een woning van ontoereikende kwaliteit of met een gebrek aan comfort³⁰					
• Eigenaars	24,3%	22,3%	21,7%	23,5%	EU-SILC Vlaanderen
• Huurders	44,6%	40,2%	34,9%	40,0%	
SECUNDAIRE INDICATOREN					
Aantal kleine woningen ³¹ in Vlaanderen (2001): 170.000					
Aantal actieve budgetmeters elektriciteit in Vlaanderen (toestand 31/12/2009): 40.341					
Aantal actieve budgetmeters aardgas in Vlaanderen (31/12/2009): 4.488					

²⁶ Berekening: aantal huurwoningen volgens Woonsurvey – aantal sociale huurwoningen op 31 december 2005 = aantal private huurwoningen in Vlaanderen in 2005.

²⁷ De woonquote is het aandeel van het netto huishoudinkomen dat maandelijks wordt uitgegeven aan de huurprijs zonder kosten (voor huurders) of aan de maandelijks afbetalingen voor hypotheecaire leningen (voor eigenaars).

²⁸ De eigenaars die hun hypotheecaire lening al hebben afbetaald, worden hier niet mee opgenomen

²⁹ Cijfers van nulmeting zijn afkomstig van Vlaamse Woonsurvey, aangezien cijfers EU-SILC 2006 niet werden vrijgegeven.

³⁰ Gebrek aan comfort wordt hier gedefinieerd als het niet beschikken over minstens één van de volgende zaken: bad/douche, toilet, centrale verwarming en warm stromend water; ontoereikende kwaliteit wordt gedefinieerd als het hebben van minstens 1 van de volgende problemen: lekkend dak, vochtige muur of vloer, roffend raamwerk of te donker.

³¹ Berekend op basis van de gegevens van de Socio-Economische Enquête 2001: klein wonen wordt gedefinieerd als woningen kleiner dan 35 m².

INDICATOR KINDEREN EN JONGEREN	NULMETING	BRON
W1k: Gebreken aan de woning kinderen (< 18 jaar) die wonen in een woning met één of meer gebreken ³²	(2009) 25,4%	EU-SILC Vlaanderen
W2k: Gebreken aan de woonomgeving: Kinderen (< 18 jaar) die een of meerdere gebreken ervaren in hun woonomgeving ³³	(2009) 28,9%	EU-SILC Vlaanderen
W3k: % kinderen (<18 jaar) in een gezin dat aangeeft dat de totale woonkosten een zware last vormen	(2009) 22,3%	EU-SILC Vlaanderen
W4k: % geboorten in gezinnen die verblijven in een precair verblijfsstatuut³⁴	(2009) 0,6%	Kind en Gezin Vlaanderen

³² Gebrek aan comfort = het niet beschikken over minstens één van de volgende zaken: bad/douche, toilet, centrale verwarming en warm stromend water; ontoereikende kwaliteit = het hebben van minstens één van de volgende problemen: lekkend dak, vochtige muur of vloer, rattend raamwerk of te donker.

³³ Lawaai van de burens of van de straat, vervuiling of andere hinder veroorzaakt door verkeer of industrie, vandalisme of criminaliteit in de buurt, afgelegen en niet goed bereikbaar met openbaar vervoer en/of een weinig nette buurt.

³⁴ Een precair verblijfsstatuut wordt gedefinieerd als het niet hebben van een definitief verblijfsstatuut zoals asielzoekers.

Tabel 5: Onderwijs

INDICATOR ARMOEDE	NULMETING 2008	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BAROMETER 2011	BRON
<p>O1: % 15-jarigen met geletterdheid niveau 1 of minder³⁵</p> <p>⇒ Gemiddelde scores leesvaardigheid/wiskunde³⁶</p> <ul style="list-style-type: none"> • Autochtone leerlingen • Allochtone leerlingen³⁷ <p>→ Tweede-generatieleerlingen → Eerste- generatieleerlingen</p>	<p>14,1%</p> <p>530/551</p> <p>421/467</p> <p>431/456</p>	<p>Geen nieuwe gegevens</p>	<p>Geen nieuwe gegevens</p>	<p>13,4%</p> <p>526/545</p> <p>450/461</p> <p>463/483</p>	<p>PISA-onderzoek Vlaanderen</p>
<p>O2: % ongekwalificeerde uitstroom secundair onderwijs³⁸</p> <p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Man • Vrouw 	<p>10,0%</p> <p>11,9%</p> <p>8,1%</p>	<p>9,3%</p>	<p>8,5%</p>	<p>8,6%</p> <p>9,9%</p> <p>7,2%</p>	<p>Arbeidskrachtenenquête, Steunpunt WSE Vlaanderen</p>
<p>O3: % van de schoolbevolking met twee jaar of meer achterstand</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gewoon lager onderwijs • Gewoon secundair onderwijs 	<p>1,51%</p> <p>6,44%</p>	<p>6,52%</p>	<p>6,54%</p>	<p>1,64%</p> <p>6,67%</p>	<p>Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs, 2006-2007 en 2009-2010 (Departement Onderwijs en Vorming)</p>
<p>O4: % bevolking dat deelneemt aan levenslang leren³⁹:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hooggeschoold • Middengeschoold • Laaggeschoold (LG) 	<p>14,5%</p> <p>7,3%</p> <p>3,3%</p>	<p>13,6%</p> <p>6,6%</p> <p>3,5%</p>	<p>12,6%</p> <p>6,6%</p> <p>3,3%</p>	<p>12,7%</p> <p>5,8%</p> <p>3,1%</p>	<p>Arbeidskrachtenenquête, Steunpunt WSE Vlaanderen</p>
<p>SECUNDAIRE INDICATOREN</p>					
<p>Jaarlijkse studiekosten in het secundair onderwijs⁴⁰</p> <p>ASO: €1.018</p> <p>TSO: €1.099</p> <p>BSO: €987</p> <p>KSO: €1.256</p> <p>Kwaliteit van het schoolleven (2005-2006)⁴¹.</p> <ul style="list-style-type: none"> • % kinderen van 11, 13 en 15 jaar die graag naar school gaan (België): 21,6% • % kinderen van 11, 13 en 15 jaar die gepest worden op school (België): 12,2% 					

³⁵ Leerlingen die niveau 1 halen op de leesvaardigheidschaal kunnen enkel de meest eenvoudige leestaken oplossen. Ze kunnen expliciet geformuleerde informatie in een tekst lokaliseren, kunnen het hoofdthema van een tekst reconstrueren en kunnen een eenvoudig verband leggen naar algemene, alledaagse kennis.

³⁶ De scores voor zowel leesvaardigheid als voor wiskunde worden geëvalueerd aan de hand van een schaal met zes niveaus, waarvan 1 het laagste en 6 het hoogste. De puntenverdeling leesvaardigheid: niveau 1 = max.335 punten, 2=407p., 3=480p., 4=553p., 5=626p., 6=698p. Puntenverdeling wiskunde: niveau 1 = max.358 punten, 2=420p., 3=482p., 4=545p., 5=607p., 6=669p. Voor meer informatie zie http://www.oecd.org/document/53/0,3746,en_32252351_46584327_46584821_1_1_1_1,00.html

³⁷ Autochtone leerlingen zijn geboren in België en minstens één van beide ouders ook. Leerlingen van de eerste generatie zijn niet in België geboren en beide ouders ook niet. Leerlingen van de tweede generatie zijn geboren in België, maar beide ouders in een ander land.

³⁸ Wordt gedefinieerd als het aandeel van de totale bevolking tussen 18 en 24 jaar dat ISCED-niveau 2 (lager secundair onderwijs) of lager heeft bereikt en geen onderwijs of opleiding heeft gevolgd in de vier weken voor de Arbeidskrachtenenquête

Tabel 6: Samenleven

INDICATOR ARMOEDE	NULMETING 2008	BAROMETER 2009	BAROMETER 2010	BAROMETER 2011	BRON
S1: Deelname aan het verenigingsleven: % personen dat aangeeft buitenshuis deel te nemen aan sportieve, recreatieve of artistieke activiteiten: <ul style="list-style-type: none"> • Boven armoedegrens • Onder armoedegrens 	35,15% 20,02%	39,8% 26,8%	39,9% 22,8%	41,9% 26,9%	EU-SILC, Vlaanderen t.o.v. Belgische armoedegrens
S2: % personen dat aangeeft nooit een museum, tentoonstelling of galerij te bezoeken: <ul style="list-style-type: none"> • Lager Secundair • Universitair 	58,0% 16,9%	56,9% 22,1%	63,3% 14,8%	67,3% 21,9%	SCV-survey Vlaanderen
S3: % personen dat aangeeft nooit te participeren aan theater of een toneelvoorstelling van een amateurgezelschap: <ul style="list-style-type: none"> • Lager Secundair • Universiteit 	65,1% 50,0%	64,9% 52,3%	67% 55,2%	72,3% 67,6%	SCV-survey Vlaanderen
S4: % personen dat aangeeft zich geen internetverbinding te kunnen aanschaffen om financiële redenen	5,3%	5,3%	3,4%	3,6%	EU-SILC Vlaanderen
S5: % personen dat zich niet één week vakantie buitenshuis kan veroorloven	14,5%	13,3%	17,8%	17,4%	EU-SILC Vlaanderen
SECUNDAIRE INDICATOREN					
Begroting 2010 sociaal-artistieke projecten: €269.000 Bereik steunpunt vakantiedeelnemers (2010): Totaal aantal deelnemers: 97.980 Individuele vakanties: 3.055 Groepsvakanties: 5.680 Georganiseerde vakanties: 4.339					

INDICATOR KINDEREN EN JONGEREN	NULMETING	BRON
S1k: % kinderen (< 18 jaar) die leven in een huishouden dat zich niet één week vakantie, buitenshuis kan veroorloven	(2009) 18,9%	EU-SILC Vlaanderen
S2k: % 14-18 jarigen die actief lid zijn van een sportvereniging <ul style="list-style-type: none"> • ASO • TSO • BSO 	(2008) <ul style="list-style-type: none"> • 53,7% • 45,7% • 26,2% 	Berekeningen van het Jeugdonderzoeksplatform op basis van JOP-monitor 2
S3k: % 14-18 jarigen die actief lid zijn van een (amateur-)kunstbeoefening (dans, harmonie, straattheater, circuschool, toneel, jeugdkoor) <ul style="list-style-type: none"> • ASO • BSO • TSO 	(2008) <ul style="list-style-type: none"> • 22,2% • 14,3% • 3,4% 	Berekeningen van het Jeugdonderzoeksplatform op basis van JOP-monitor 2
S4k: % personen met kinderen ten laste die thuis geen internet hebben omdat de kosten te hoog zijn	(2009) 5%	Eurostat België
S5k: % 14-18 jarigen die actief lid zijn van een jeugd- of jongerenbeweging <ul style="list-style-type: none"> • ASO • TSO • BSO 	2008) <ul style="list-style-type: none"> • 20,5% • 13,2 % • 6,3% 	Berekeningen van het Jeugdonderzoeksplatform op basis van JOP-monitor 2 Vlaanderen

Bibliografie

- ALIAGA, C. (2005), *Gender Gaps in the reconciliation between work and family life*, Luxembourg, Eurostat.
- BARDONE, L., GUIO, A.-C. (2005), *In work poverty. New commonly agreed indicators at the EU level*, Luxemburg, Eurostat.
- BARNES, M., BUTT, S., e.a. (2011), *The Duration of Bad Housing and Children's Well-being in Britain*, Housing Studies, 26 (1): 155-176.
- BELGISCH VOORZITTERSCHAP VAN DE EUROPESE UNIE (2010), *Who Cares? Stappenplan voor een aanbeveling ter bestrijding van de kinderarmoede*. Verslag van de Conferentie van het Belgische EU-Voorzitterschap: 2-3 september.
- BOSSUYT, N., VAN OYEN, H. (2000), *Gezondheidsverwachting volgens socio-economische gradiënt in België*, Brussel: WIV - Instituut Louis Pasteur.
- BOSSUYT, N., VAN OYEN, H. (2001), *Gezondheidsrapport: socio-economische verschillen in gezondheid*, Brussel: WIV - Afdeling Epidemiologie.
- BOSSUYT, N., VAN OYEN, H. (2001), *Gezondheidsrapport: Socio-economische verschillen in gezondheid*, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Afdeling Epidemiologie, IPH/EPI Reports 001-13.
- BRADSHAW, J., HOELSCHER, P., e.a. (2007), *An index of child-well being in the European Union*, Social Indicators Research, 80: 133-177.
- BRAVEMAN, P., BARCLAY, C. (2009), *Health Disparities Beginning in Childhood: A Life-Course Perspective* Pediatrics, 124: S163-S175.
- BROTCORNE, P., DEKELVER, J., e.a. (2010), *Voorbereiding van de tweede fase van het nationale actieplan ter bestrijding van de digitale kloof 2011-2015*, Brussel.
- CATTEL, V. (2001), *Poor people, poor places, and poor health: The mediating role of social networks and social capital*, Social Science and Medicine, 52: 1501-1516.
- CONTOYANNIS, P., JONES, A. M. (2004), *Socio-economic status, health and lifestyle*, Journal of Health Economics, 2004 (23): 965-995.
- COURARD, P. (2010), *Omzendbrief betreffende maatregelen ter bevordering van de maatschappelijke participatie en de culturele en sportieve ontplooiing van de gebruikers van de dienstverlening van de OCMW's voor de periode 2010*.
- DE BLUST, S. (2010), *Wachten op wonen*, in: Vranken, J., De Blust, S., Dierckx, D., Van Haarlem, A. (eds), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2010*. Leuven: Acco.
- DE BLUST, S., DIERCKX, D. (2010), *Actief arbeidsmarktbeleid en sociale integratie: water en vuur?*, in: Vranken, J., De Blust, S., Dierckx, D., Van Haarlem, A. (eds), *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2010*. Leuven/Den Haag: Acco.
- DE BOYSER, K. (2009), *Armoede en deprivatie tijdens de eerste levensjaren: ontbrekende schakel in het armoedeverhaal?*, in: Vranken, J., Campaert, G., Dierckx, D., Van Haarlem, A. (eds), *Arm Europa. Over armoede en armoedebestrijding op het Europese niveau*. Leuven: Acco.
- DE DECKER, P., VAN DAM, R. (2005), *De huisvestingsval, of wat huishoudens overhouden na het betalen van hun woonkosten*, in: De Decker, P., Goossens, L., Pannecoucke, I. (eds), *Wonen aan de onderkant*. Antwerpen: Garant.
- DE GREEF, M. H. G. (1992), *Het oplossen van problematische schulden*. Een analyse van de invloed van hulpverlening, interorganisationele samenwerking en huishoudkenmerken op de effectiviteit, Groningen, Rijksuniversiteit Groningen.
- DIERCKX, D. (2009), *Atelier Solidariteit tegen Armoede en Sociale Uitsluiting. Workshop 3: Gezin, Onderwijs en Vrije Tijd (27.04.2009)*. Vlaanderen in Actie.
- ELCHARDUS, M., HERBOTS, S. (2010), *Participatie van Vlaamse jongeren aan het verenigingsleven*, in: Vettenburg, N., Deklerck, J., Siongers, J. (eds), *Jongeren in cijfers en letters*. Leuven: Acco.
- EUROPEAN COMMISSION (2008), *Child Poverty and Well-Being in the EU. Current Status and Way Forward*.
- EUROPESE COMMISSIE (2008), *Aanbeveling van de Commissie van 3 oktober 2008 over de actieve inclusie van personen die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten*.
- GADEYNE, S., DEBOOSERE, P. (2000), *Socio-economische factoren in differentiële sterfte van mannen van 45 tot 64 jaar in België*, Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- GROENEZ, S., VAN DEN BRANDE, I., e.a. (2003), *Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Een verkennend onderzoek op de Panelstudie van Belgische Huishoudens*, Leuven, Steunpunt LOA 'Loopbanen doorheen onderwijs naar de arbeidsmarkt'.

- HEDEBOUW, G., PEETERMANS, A. (2009), *Het gebruik van opvang voor kinderen jonger dan 3 jaar in het Vlaams Gewest*, Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- HERREMANS, W., VANDERBIESEN, W., e.a. (2010), *Kansengroepen op een arbeidsmarkt in crisis*, in: Vranken, J., De Blust, S., Dierckx, D., Van Haarlem, A. (eds), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2010* Leuven/Den Haag: Acco.
- HEYLEN, K., WINTERS, S. (2009), *Woonsituatie in Vlaanderen: mogelijkheden en gegevens van de EU-SILC*, Brussel, Steunpunt Ruimte en Wonen.
- HIRTT, N., NICAISE, I., e.a. (2007), *De school van ongelijkheid*, Berchem: EPO.
- HOGHE RAAD VOOR DE WERKGELEGENHEID (2005), *Verslag 2005*, Brussel, Hoge Raad voor de Werkgelegenheid.
- HOPPENBROUWERS, K., DE COCK, P. (2010), *Onderzoek naar de wetenschappelijke state of the art op het vlak van preventieve gezondheidszorg voor kinderen onder de 3 jaar*, Kind en Gezin.
- KIND EN GEZIN (2009), *Het kind in Vlaanderen 2009*, Kind en Gezin.
- KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT (2010), *Advies armoede en sociale uitsluiting. Visie en voorstellen vanuit een kinderrechtenperspectief*.
- KONING BOUDEWIJNSTICHTING (2010), *De sociale ongelijkheid inzake gezondheid blijft hardnekkig hoog in België*, Brussel.
- LIETEN, I. (2011), *Persmededeling van viceminister-president Ingrid Lieten. Zondag 1 mei 2011*.
- MACKENBACH, J., KUNST, A., e.a. (1997), *Socioeconomic inequalities in morbidity and mortality in western Europe*, *Lancet*, 349 (9066): 1655-1659.
- MUYTERS, P. (2009), *Beleidsnota werk 2009-2014, een nieuwe arbeidsmarktvisie voor Vlaanderen*, Brussel, Vlaams Overheid.
- NICAISE, I. (2008), *De minisamenleving. Vóórschoolse educatie*, in: Nicaise, I., Desmedt, E. (eds), *Gelijke kansen op school: het kan!* Mechelen: Plantyn.
- SCHOCKAERT, I., NICAISE, I. (2010), *Escaping poverty with your children: the role of labour, market activation, education and social capital investments*, in: Vandenhoele, W., Vranken, J., De Boyser, K. (eds), *Why Care?! Children's Rights and Child Poverty*. Antwerp: Intersentia.
- SERV (2007), *Sociaal-Economisch Rapport van Vlaanderen*, Gent: Academia Press.
- SMET, P. (2010), *Beleidsbrief Onderwijs 2010-2011*.
- SMITS, W. (2011), *Join the club. Een profiel van leden van verenigingen en vrijwilligers*, in: Lievens, J., Waeghe, H. (eds), *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyses van de participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.
- STEENSSENS, K., AGUILAR, L. M., e.a. (2008), *Kinderen in armoede. Status Quaestionis van het wetenschappelijk onderzoek in België*.
- STORMS, B., VAN DEN BOSCH, K. (2010), *Budgetstandaard legt de lat voor menselijke waardigheid*, *Alert*, 2010-1.
- Storms, B., Van den Bosch, K., e.a. (2009), *Wat heeft een gezin minimaal nodig? Een budgetstandaard voor Vlaanderen*, Leuven: Acco.
- STRATEGISCHE ADVIESRAAD VOOR HET VLAAMSE WELZIJS- GEZONDHEIDS- EN GEZINSBELEID (2010), *Advies over de visienote Vlaamse Sociale Bescherming*.
- UNDP (2000), *Human Development Report, Human Rights and Development*.
- VAN DEN BOSSCHE, F. (2010), *Beleidsbrief Wonen 2010-2011*.
- VAN LANDEGHEM, G., GOOS, M., e.a. (2010), *Vroege schoolverlaters in Vlaanderen. Evolutie van de ongekwalificeerde uitstroom tot 2007*, Leuven, Steunpunt 'Studie- en Schoolloopbanen'.
- VAN THIELEN, L., STORMS, B. (2009), *Het budget van een veilige kindertijd*, in: Storms, B., Van den Bosch, K. (eds), *Wat heeft een gezin minimaal nodig? Een budgetstandaard voor Vlaanderen*. Leuven/Den Haag: Acco.
- VAN TRIER, W. (2010), *Leren sommige jongeren in hun eerste baan meer bij dan andere? En waarom?*, in: Vranken, J., De Blust, S., Dierckx, D., Van Haarlem, A. (eds), *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2010*. Leuven/Den Haag: Acco.
- VANDEURZEN, J. (2010), *Beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2010-2011, 762 (2010-2011) – Nr. 1*.
- VANDEURZEN, J. (2010), *Iedereen WIJ. Visienota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2009-2014*.
- VETTENBURG, N., DEKLERCK, J., e.a. (2010), *Jong zijn in Vlaanderen. De belangrijkste bevindingen uit de JOP-monitor 2*, in: Vettenburg, N., Deklerck, J., Siongers, J. (eds), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2*. Leuven: Acco.

VLAAMS NETWERK VAN VERENIGINGEN WAAR ARMEN HET WOORD NEMEN (2009), Memorandum Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen. Vlaamse verkiezingen 2009.

VLAAMSE OVERHEID (2009), Decreet betreffende het grond-en pandenbeleid, Belgisch Staatsblad 15 mei 2009.

VLAAMSE OVERHEID (2010), Voortgangsrapport Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014.

VLAAMSE REGERING (2008), Decreet houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport.

VLAAMSE REGERING (2010), Afsprakenkader Samenwerking Wonen-Welzijn.

VLAAMSE REGERING (2010), Vlaams Jeugdbeleidsplan. Naar een Jongerenpact 2020. Prioriteiten voor de regeerperiode 2010-2014.

VLAANDEREN IN ACTIE, VLAAMS NETWERK VAN VERENIGINGEN WAAR ARMEN HET WOORD NEMEN (2010), Standpuntenpakket 'Strijd tegen armoede bij kinderen'.

VRAKEN, J. (2010), *Kinderarmoede*, in: Dierckx, D., Van Herck, N., Vranken, J. (eds), *Armoede in België*. Leuven: Acco.

WINTERS, S., DE DECKER, P. (2009), *Wonen in Vlaanderen: over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid*, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

WINTERS, S., HEREMANS, F., e.a. (2004), *Op weg naar een Vlaamse huursubsidie?*, Leuven, Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid.

WIV (2002), Gezondheidsenquête door middel van Interview, België, 2001, Brussel, WIV.

WIV (2006), Gezondheidsenquête door middel van Interview, België, 2004, Brussel: WIV.

kijk ook bij www.decenniumdoelen.be

De stuurgroep van Decenniumdoelen 2017

Decenniumdoelen 2017
Huidevetterstraat 165
1000 Brussel
0474-25 48 80
info@decenniumdoelen.be
www.decenniumdoelen.be

